„Quaderni di semantica". Rivista internazionale di semantica teorica e applicata, Bologna, nr. 1/1994.

Din *Prezentarea* Ritei Caprini, aflăm că numărul 1/1994 al acestei revistei internaţionale de semantică teoretică şi aplicată, din Bologna, avându-l ca director pe Mario Alinei, cuprinde, printre alte lucrări, comunicările susţinute la Congresul de la Mantova (29–30 septembrie 1992), reunite sub tema generală *Corvi, orsi, sciamani. Cultura dei popoli siberiani e folklore europeo* („Corbi, urşi, şamani. Cultura popoarelor siberiene şi folclorul european"). Discuţiile s-au concentrat în jurul evoluţionismului şi difuzionismului (considerate principii opuse în folclor şi în antropologie), referindu-se concret la o temă controversată, cunoscută sub denumirea *ipoteza siberiană*. Susţinătorii acestei ipoteze, Bertolotti şi Ginzburg, apropie trăsături ale culturii europene, precum şamanismul, reînvierea unui om sau a unui animal prin piele şi oase, carnavalul, cultul ursului etc., de riturile de vânătoare siberiene. Din cele douăsprezece studii şi articole prezente în revistă, majoritatea tratează această problemă, susţinând-o sau negând-o.

În studiul *Temi magico-religiosi fra evoluzionismo e diffusionismo: un approccio interdisciplinare*, Mario Alinei analizează ipoteza siberiană din perspectiva evoluţionismului şi a difuzionismului, dar cu abordare lingvistică, adică din prisma unei relaţii de complementaritate şi nu de opoziţie. De asemenea, autorul precizează că în lingvistică cele două principii au denumire diferită. Se vorbeşte despre difuzarea unui fenomen *în undă* (*modello dell'onda*) şi, respectiv, de evoluţia după modelul *arborelui genealogic* (*modello dell'albero genealogico*).

Studiul este structurat în două părţi. În prima parte se analizează patru hărţi din *Atlas Linguarum Europae*: *Natale* (Crăciunul), *Donolla* (Nevăstuica), *Coccinella* (Buburuza), *Arcobaleno* (Curcubeul), pe baza cărora se exemplifică difuzarea „în undă" şi evoluţia „în arbore" a unor fapte lingvistice. Cea mai densă este harta *Natale*, întrucât prezintă o combinaţie complexă a acestor două aspecte. Primul exemplu de interferenţă a acestora apare chiar în etapa originară din lunga evoluţie a acestui cuvânt şi a noţiunilor denumite de el. Numele sărbătorii creştine s-a difuzat „în undă" de la Roma în toată Europa. Dar, în acelaşi timp, „aproape toate numele Crăciunului în Europa au origini precreştine", cu descendenţă în solstiţiul de iarnă (21 decembrie) – aceasta fiind o evoluţie după modelul „arborelui". În expunerea amplă asupra acestui subiect, românescul *Crăciun* este însă scos din difuziunea romanică şi considerat un nume precreştin: „termenul latin Natalis acoperă aria romanică, cu excepţia ariei româneşti" (p. 11). Autorul afirmă despre magh. *Karácsony* şi rom. *Kraciun*: „Amândouă derivă, probabil, dintr-un termen slav, care înseamnă solstiţiu. Termenul slav, în acest caz, s-a difuzat în undă în Ungaria, în România şi în ariile turce adiacente" (p. 13). Concluzia autorului în privinţa termenului românesc este greşită. Cuvântul *Crăciun* are o etimologie controversată, însă, aşa cum consemnează Ciorănescu[1], din punct de vedere fonetic nu se poate contesta proveniența din lat. *creātiōnem*. De asemenea, din argumentaţia mai recentă a lui T. Diaconescu[2], reiese convingător că acest cuvânt se referă la sărbătoarea creştină şi este latin, iar evoluţia sa din punct de vedere semantic ţine de răspândirea concepţiei ariene în Dacia romanizată.

Urmărind să explice fapte lingvistice prin modelele amintite, autorul vizează de fapt o concluzie mai generală. Aceste principii (evoluţionismul şi difuzionismul), conchide Alinei, sunt

---

[1] Al. Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, 2001.

[2] Traian Diaconescu, *Motivaţia semantică a cuvântului românesc* ***Crăciun*** *«Noël»*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", tomul XXXII, 1988–1991, A. Lingvistică, p. 29–64.

modele pentru „interpretarea oricărui fenomen cultural şi, deci, şi pentru fenomenele magico-religioase" (p. 21). Ca atare, în partea a doua a studiului, aşa cum anunţase iniţial, autorul procedează la o aplicare a rezultatelor din prima parte asupra ipotezei siberiene. Din punctul său de vedere, presupunerea că a avut loc o difuzare în sens strict în „undă" a unor teme magico-religioase din Siberia înspre Europa este greşită. Pe de o parte, în lingvistică, la fel ca în arheologie, nu se cunoaşte nici un fenomen de difuziune dinspre Siberia spre Europa. Pe de altă parte, discutând temele pe baza cărora Ginzburg şi Bertolotti susţin „ipoteza siberiană" (cultul ursului, riturile de carnaval, şamanismul etc.) şi aplicând din nou cele două principii, Alinei respinge valabilitatea argumentaţiei susţinută pe aceste teme. În finalul articolului, autorul realizează o sinteză asupra observaţiilor privind evoluţionismul (recent numit şi triangulaţie – *triangolazione*) şi difuzionismul (în cazul căruia se mai vorbeşte şi de „limbi în contact"), cu privire strict la domeniul lingvistic.

Valabilitatea ipotezei siberiane este susţinută, cu noi puncte de vedere, în articolul *Miti sciamanici ed immaginario medievale: una lettura parallela*, semnat de Sonia Maura Barillari. Pentru o complexă categorie estetică precum cea a grotescului, referitor în special la reprezentările medievale, autoarea propune o altă perspectivă de abordare, o reinterpretare, cu punctul de plecare în matricea folclorică a zonei arctice (miturile şamanice). Sunt luate în discuţie două posibile antiteze la această teorie: 1) apropierea între texte atât de îndepărtate în timp şi din punct de vedere geografic poate fi considerată nefondată şi superficială şi 2) se poate face apel la ipoteza universalităţii limbajului mitic, care susţine că în vârtejul spaţio-temporal „paralelismele structurale aplatizează orice pluralitate formală" (p. 27), iar acest fapt are ca rezultat o simplificare extremă a semiozei[3]. Acestor reacţii previzibile, precum şi altora, Sonia Barillari le opune analiza într-o „lectură paralelă" a reprezentărilor medievale şi a miturilor şamanice, pe care le interpretează prin exemple. Articolul debutează cu un fragment din *Visio Tungdali* (scriere cu largă circulaţie în Europa secolului al XII-lea), unde apare imaginea unui hibrid animalier grotesc, cu două labe şi două aripi, gât lung şi cioc de fier, prin care iese un şuvoi de flăcări etc., şi care stă într-o mlaştină îngheţată. Rostul acestei creaturi este de a înghiţi sufletele, pentru a le naşte a doua oară în balta îngheţată, unde le aşteaptă alte suplicii. Sonia Barillari crede că acest tip de reprezentări diferă de imaginile stereotipe ale infernului din literatura timpului, patristică sau laică, şi „par, mai degrabă, să recheme din abisul timpului reminiscenţe ale unei memorii încă treze" (*sembra piuttosto richiamare dagli abissi del tempo memorie lontane ma non ancora sopite*) (p. 23). Corespondentul originar al acestei creaturi, afirmă autoarea, este personajul Mama Animalelor (*la Madre degli Animali*), prezent în miturile şamanice ale popoarelor arctice. Acesta este un vultur cu pene şi cioc de fier, din ouăle căruia se nasc şamanii, sau un urs uriaş, sau are altă reprezentare, cu acelaşi rol: acela de a devora fiinţa umană, cel mai des un şaman, pentru ca apoi să o reconstituie şi să o renască. Prin urmare, în afara analogiilor formale şi a identităţii de principii, există şi această importantă identitate funcţională între „monstrul din *Visio* şi dublul său folcloric", identitate pe care autoarea o interpretează ca pe un refuz al ideii de dizolvare definitivă a fiinţei umane (*l'incapacità di ammettere un dissolvimento definitivo dell'essere*) (p. 25). Practic, ca şi în *Mioriţa*, soluţia este ştergerea graniţelor între viaţă şi moarte, printr-o integrare a fiinţei umane în circuitul universal. În urma acestei „lecturi paralele", susţinute şi prin alte exemple, Sonia Barillari ajunge la câteva concluzii. Una dintre cele mai importante se referă la evoluţia elementelor observate: „dacă în povestirile şamanice conţinuturile sunt suficient de clare şi accesibile, graţie organicităţii sistemului la care fac referire" (p. 26), este riscant şi greu de întreprins o analiză a aceloraşi elemente într-un text precum *Visio*. În acest tip de texte, ele sunt selectate (deci scoase din sistem), sunt folosite mai ales datorită „intensităţii iconice" şi cu scopul de a corespunde necesităţilor de contextualizare. Rezultatul este o „asimilare parţială şi fragmentată de forme produse într-o civilizaţie diferită" (p. 26). O altă concluzie se referă la posibilităţile expresive pe care le oferă cele două tipuri de texte şi la faptul că se impune analiza transformărilor pe care evoluţia sinuoasă a

[3] Pentru contraargumente asupra părţii eronate din această teorie, autoarea citează lucrarea lui Giorgio de Santillana şi a Herthei von Dechend, *Il mulino d'Amleto. Saggio sul mito e sulla struttura del tempo*, Milano, Adelphi, 1983.

elementelor mitice a cunoscut-o în noile contextualizări. Această evoluţie, afirmă autoarea, a dus la un „proces incontrolabil de hibridizare semică" (p. 28) şi de această constatare trebuie să se ţină seama în interpretarea categoriei grotescului. Dintr-un alt punct de vedere, mai general, articolul Soniei Barillari se numără printre acele încercări care demonstrează adevărul că universaliile gândirii umane rămân nucleе generatoare de inepuizabile interpretări.

Printre articolele care nu fac referire la „ipoteza siberiană" este cel al Annei Scola, *Lessico e cultura popolare in Calabria: il ciclo del maiale.* Este vorba despre un fragment dintr-un proiect mai amplu, cuprinzând rezultatul cercetărilor lingvistice care au avut ca obiectiv descoperirea trăsăturilor originare ale dialectului vorbit în Rende, veche regiune din Calabria. Aceste trăsături au putut fi urmărite în câmpuri semantice mai conservatoare, cum sunt cel zoonimic şi fitonimic, şi acolo unde civilizaţia urbană a pătruns mai puţin: în sate şi în vechiul centru istoric.

Au fost publicate în acest număr al revistei observaţii asupra ritualului şi terminologiei specifice momentului sacrificării porcului (animal care, în Rende, ca şi în gospodăriile româneşti, ocupă un loc important în procesul organizării resurselor pe timpul iernii). În desfăşurarea acestui ritual, un rol fundamental se atribuie fazelor lunii şi stabilirii momentului din săptămână când ar trebui să se producă (vinerea, de exemplu, considerată zi nefastă, va fi evitată, cu excepţia situaţiei când casa este în doliu). La ritual participă toată familia stăpânilor casei (*d'u patruni d'a casa*) şi apropiaţii, iar fiecare membru îndeplineşte nu anumit rol. De exemplu, asistat de fiul cel mare, care trebuie să se iniţieze, patronul casei înfige în gâtul porcului un cuţit lung, pronunţând fraza ritualică „*saluti a ru patruni*". Din fiecare parte a porcului se prepară un fel tradiţional (şi din acest punct de vedere se pot stabili concordanţe cu aria românească), fiecare operaţiune, însoţită de incantaţii, petrecându-se într-un moment determinat al zilei, cu un anumit ritm. Chiar şi lemnele pentru foc sunt dintr-o anume esenţă, în funcţie de preparatul care se pregăteşte, pentru a fi asigurată o anumită intensitate a focului. Autoarea descrie întreg ritualul, marcând aspectele deosebite prin cuvinte şi expresii din dialectul calabrez din Rende şi prezintă semnificaţiile fiecărui moment. O secvenţă interesantă se petrece la miezul nopţii, când toată lumea trebuie să fie trează şi atentă. Se agaţă o cruce rudimentară de mânerul oalei sau al ceaunului în care fierbe grăsimea, pentru a feri conţinutul de un deochi, imaginat ca fiind o „mână păroasă" (*a manu pilùsa*). În acelaşi timp este invocat Sfântul Martin: „*Santu Martinu miu, fa crisciri u grassu*". Un moment important este prânzul, care durează până seara târziu şi de la care, pe lângă preparatele din carne, nu lipsesc fructele şi legumele. Totul se desfăşoară într-o veselie generală, femeile pălăvrăgind şi bărbaţii jucând „*a mmùrra*".

Superstiţia, spune Anna Scola, devine un substitut al explicaţiilor ştiinţifice, mai ales într-o comunitate închisă (*comunità chiusa*) (p. 95), de tipul comunităţilor rurale, lipsite mult timp de mijloace de comunicare, aşa cum sunt cele din Rende. În legătură cu practicarea ritualului tăierii porcului în această regiune şi cu superstiţiile legate de acest ritual, autoarea susţine că influenţa greacă şi cea romană au lăsat urme adânci. Afirmaţia este probată prin analogii şi trimiteri la texte, antice sau moderne, care dau indicii în acest sens, dar şi prin însăşi desemnările lingvistice, mai exact prin etimologii. Aşa cum este de imaginat, un aspect atât de complex implică şi o anumită bogăţie lexicală. În partea finală a articolului, se explică un număr de peste 130 de termeni dialectali, majoritatea proveniţi din latină sau din greacă. Câţiva dintre aceştia, cum ar fi *gammìeddu* şi *grùpu* prezintă interesante corespondenţe lexicale, etimologice şi semantice cu *geamăn* sau *gemănat*, cu sensul din româna veche „despicat" şi, respectiv, *groapă*, cuvânt cu etimologie controversată. *Grùpu*, explicat de autoare prin „*foro, buco* < gr. *τρῦπον per τρὺπη *(incrociato con chissà quale altra parola!)*" (p. 99), este dialectal, italiana literară având alţi termeni pentru a desemna referentul groapă. Asemănarea a fost observată, de altfel, de Al. Ciorănescu. După ce prezintă alte ipoteze asupra acestui cuvânt, lingvistul conchide: „Totuşi, ideea unei provenienţe romanice nu trebuie să fie exclusă, chiar dacă explicaţia din calabr[eză]. [grupa, (g)rubu, (g)rupu], n-ar părea suficientă"[4]. *Gammìeddu* este explicat prin „*legno biforcuto su cui si appendono i maiali forse* < lat. *tardo gămba(m)* < καμπή. REW[5] 1539" (p. 98). Sensul de „lemn

[4] Al. Ciorănescu, *op. cit.*

[5] W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935.

bifurcat" are şi sintagma din româna veche *lemn geamăn* (din ms. 45, *Isus Navin, 8,* 29: „Şi pre împăratul Gheii l-au spândzurat pre un lemnu *geamăn*"), iar *geamăn,* cu sensul „despicat", apare în ms. 45, în *Lev. 11,* 7: „Şi pre porcu, căce acesta are copită *geamănă*", şi în ms. 4389, în *Lev. 11,* 7 „Şi porcu, căce acesta are copită *geamănă*"[6]. Prin urmare, având în vedere că Rende a fost o „zonă închisă", iar româna reprezintă o arie laterală romanică, nu este imposibil ca sensurile acestor cuvinte să aibă aceeaşi provenienţă (latină populară) şi puncte comune în evoluţie. Cu siguranţă, studii comparative mai ample ar putea aduce noi date în privinţa cuvintelor din această serie.

Detaşat de „ipoteza siberiană" este şi articolul Giovannei Rausa, *La metafora della nuvola in Nietzsche,* fondat pe observaţia că, pentru a concretiza într-o formă cât mai adecvată mesajul artistic, literatura modernă recurge la procedeul recuperării mijloacelor figurative, înrădăcinate în tradiţia cultă sau populară. Sunt analizate semnificaţiile pe care le deţine imaginea-simbol a norului în creaţia lui Nietzsche, iar aceste semnificaţii sunt stabilite prin corelare cu bogata simbolistică a miturilor, credinţelor populare şi operelor culte din diferite epoci şi spaţii etnospirituale. La Nietzsche („profetul modernităţii"), toate semnificaţiile converg spre ideea de a eradica rolul decorativ al imaginii (aşa cum apărea în concepţia romantică), pentru a-l substitui, în viziunea modernă, printr-un dinamism rezultat din concentrarea atenţiei asupra simbolului imaginii. Norul, ca şi alte entităţi, devine în opera lui Nietzsche un concept care îndeplineşte funcţii poetice, parodice sau de altă natură; *scara, oglinda, norul* ş. a. sunt indicii care trimit spre sfera demiurgului divin, fapt observabil şi din iconografie. Rolul acestor concepte este dublu: de simbol al limitei dintre spaţiul divin şi cel uman şi, simultan, de intermediar între cele două spaţii: „ca o membrană care separă şi în acelaşi timp pune în contact două grade cosmice diferite" (p. 183). Într-un fragment din *Aşa grăit-a Zaratustra,* profetul Supraomului se declară mesager al fulgerului şi „picătură grea", care stă să se desprindă din nor, iar în altul se compară cu „un nor greu", aflat la mijloc, între prezent şi trecut. Norul devine subiect parodic în postura de tron, de sediu al zeilor şi al poeţilor intraţi în iluzoriu, care, spune Zaratustra, sunt destul de uşori din moment ce „scăunaşele acelea" – norii – îi ţin. Autoarea analizează şi semnificaţiile pe care le poate conţine o combinaţie mai complexă, precum tandemul nor–lună, ambele motive din arsenalul romantismului. Rezultatul este că, în paralel cu analiza semantică a imaginii norului, iese în evidenţă maniera prin care se construiesc şi se reprezintă în viziunea lui Nietzsche diferenţele dintre romantism şi modernism.

Mioara Săcrieru-Dragomir
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2

„Südost-Forschungen". Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas, München, nr. 57/1998.

Aşa cum şi-a obişnuit deja cititorii, generosul volum 57 al revistei müncheneze „Studii sud-est europene" se compune din trei capitole care cuprind: primul, comunicări mai ample, al doilea, contribuţii direcţionate strict pe problemele literaturii estice şi, în sfârşit, cel mai extins, recenzii ale ultimelor apariţii în domeniul civilizaţiei balcano–carpatice.

În prima secţiune pot fi consultate articolele unor specialişti americani, bulgari, spanioli, sloveni şi croaţi. Aceştia abordează perioade istorice diferite: de la 1584, anul tipăririi *Bibliei* teologului protestant Jurij Dalmatin, trecând la momentul 1848, în Croaţia, şi, în sfârşit, la perioada imediat următoare celui de al doilea război mondial. A doua parte a revistei concentrează, sub titlul

[6] Pentru exemplele din cartea *Leviticus,* v. *Studiu lingvistic* de Vasile Arvinte, în *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia de la 1688, Pars III, Leviticus,* p. 37.

Studii din sud-estul Europei, reflexii privind noua literatură aflată sub semnul protestantismului ungar, despre legăturile româno–ungare în istoria Transilvaniei sau dezvoltarea culturii în Imperiul Otoman. Un număr foarte mare de recenzii la studii şi cărţi relativ nou apărute alcătuieşte ultima secţiune a revistei, sub semnătura unor cunoscuţi istorici şi germanişti, dintre care se remarcă: Sigrid Irimia-Tuchtenhagen, Horst şi Luminiţa Fassel, Hans-Christian Maner, Emanuel Turczynski, Klaus Heitmann, Harald Heppner; aceasta numai pentru a-i cita pe câţiva dintre cei cu preocupări frecvente referitoare la istoria germanilor transilvăneni şi bucovineni.

Revista, editată sub egida Institutului de Studii Sud-Est Europene de la München, este o publicaţie internaţională, cu apariţie anuală, şi se constituie într-un adevărat ghid al celor ce vor să fie la curent cu noi puncte de vedere asupra dezvoltării spirituale a popoarelor din această parte a Europei.

Nicoleta Borcea
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2

„Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik", Stuttgart, Weimar, nr. 116/1999.

„Raportul dintre religie şi limbă îmbracă multe faţete, la baza alcătuirii acestui număr stă eterna întrebare referitoare la procentul în care învăţătura religioasă influenţează reprezentarea unei limbi moderne", notează Brigitte Schlieben-Lange, responsabila numărului 116, din decembrie 1999, al revistei de teoria literaturii şi lingvistică de la Stuttgart. Ea este de părere că această focalizare poate surprinde, deşi modernitatea este privită de religie şi formele ei instituţionalizate drept un concept complet separat. Reformatorii şi misionarii au fost, din punct de vedere lingvistic, adevăraţi agenţi ai „modernizării", mai ales cei creştini trebuind să urmeze calea cunoaşterii mai multor limbi, care începe, în fapt, cu traducerile. Revista reuneşte sub titlul *Cateheză, Limbă, Scriere*, un număr de şase disertaţii, al căror obiect de cercetare îl constituie catehismul ca interfaţă între oralitate şi scriere, lingvistica misionară din America Latină, diversitatea lingvistică nord-americană şi tradiţia gramaticală europeană, probleme de traducere a textelor misionare din perioada colonială a Columbiei, etica şi politica limbajului. Secţiunea *Laborator* propune un alt punct de vedere asupra dialecticii mărturisirii în romanul lui Stefan Heyms *Collin* şi un studiu despre *Evreul de la Malta* al lui Cristopher Marlowe, în relaţie cu imoralitatea Renaşterii engleze. Distanţa dintre cateheză/misionarism, scriere/limbă pare să se fi micşorat, în ciuda tuturor piedicilor, la sfârşitul secolului al XX-lea, din care cauză se cer clarificate toate aspectele şi implicaţiile acestei relaţii.

Numărul mai sus rezumat al revistei nu prezintă interes numai pentru specialişti, el poate fi abordat şi de cei care nu au preocupări de lingvistică, noutăţile prezentate accesibil putând constitui o bază de discuţie deosebit de incitantă.

Nicoleta Borcea

*** *Wahrheit und Geschichte.* Ein Kolloquium zu Ehren des 60. Geburtstages von Lorenz Krüger, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1999, 154 p.

Conferinţele care sunt publicate în volumul *Adevăr şi istorie*, sub îngrijirea lui Wolfang Carl şi Lorraine Daston, au fost prezentate în cadrul unui colocviu organizat de Seminarul de Filosofie al Universităţii din Göttingen, în colaborare cu Academia de Ştiinţe, în vara anului 1993, cu ocazia celei de-a 60-a aniversări a lui Lorenz Krüger.

Activitatea ştiinţifică a savantului omagiat, trecută în revistă de prietenii şi discipolii săi, a generat discuţii ulterioare foarte interesante, excepţie făcând contribuţia lui Jürgen Mittelstraß.

Volumul nu este caracterizat de unitate tematică; el evidenţiază centrele de greutate ale eforturilor profesorului german.

Lorenz Krüger a studiat fizica, matematica şi astronomia la Tübingen şi Heidelberg şi a fost promovat datorită unei lucrări în domeniul fizicii teoretice. După o scurtă activitate ca asistent la Institutul pentru Fizica Teoretică din Heidelberg, şi-a schimbat orientarea către filosofie, de care s-a ocupat mai întâi la Berlin, apoi la Göttingen. S-a ocupat în special de filosofii secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, susţinându-şi doctoratul cu o teză despre Locke. Traiectoria sa universitară a continuat la Bielefeld, apoi la Berlin şi, din nou, la Göttingen, în 1986, după care a fost solicitat de universităţile Princeton şi Pittsburgh. Un spaţiu important în munca sa ştiinţifică este rezervat problemelor filosofice şi teoretice ale ştiinţelor naturii, continuitatea dezvoltării ştiinţelor în general şi interpretarea realistă a teoriilor privitoare la acestea. Lorenz Krüger a fost interesat, în principal, de rolul pe care îl joacă istoria pentru ştiinţe şi filosofie şi a susţinut că istoria produce şi reproduce adevărul. Omul de ştiinţă german spera să poată dovedi relaţia de interdependenţă dintre „adevăr" şi „istorie".

Din nefericire, nu i-a fost lăsat destul timp să-şi ducă proiectul la bun sfârşit. Eseurile care alcătuiesc acest volum reprezintă un ultim omagiu aniversar şi un trist prilej de rememorare a celui ce a fost Lorenz Krüger.

Nicoleta Borcea

„Studies in the Linguistic Sciences" (SLS), Urbana–Champaign, vol. 29, nr. 2/1999, 140 p.

SLS are ca scop prezentarea ultimelor cercetări efectuate de cadrele didactice şi de studenţii de la Departamentul de Lingvistică al Universităţii Illinois, dar şi de către cercetători din afara universităţii. SLS are o apariţie bianuală (primăvară–toamnă), unul dintre numerele anuale fiind, de obicei, un număr tematic. Numărul al doilea al anului 1999 cuprinde o parte dintre prelegerile susţinute în vara anului 1999 la *Forum Lectures from the 1999 Linguistic Institut*, cu tema „Formă şi funcţii: perspective vestice şi nonvestice".

Primul studiu, cel al Evei V. Clark, de la Stanford University, se referă la *Învăţarea în cursul conversaţiei*, adică la achiziţii lexicale prin intermediul conversaţiei cu adulţii la copiii de până la 2 ani, la modul în care aceştia conferă un sens fiecărui cuvânt nou auzit, utilizând informaţiile oferite de adult asupra relaţiilor dintre cuvinte, ca şi asupra relaţiilor dintre cuvinte şi obiectele-referent. În conversaţia lor cu copiii, adulţii oferă un tip de indicaţii metalingvistice referitoare la felul cuvintelor care se pot utiliza într-o situaţie, loc şi timp, la modul în care se disting între ele cuvinte din clase apropiate şi la felul relaţiilor care se stabilesc între aceste cuvinte.

Sarah G. Thomason, Universitatea Michigan, în studiul său *Voinţa «vorbitorilor» în schimbarea lingvistică*, încearcă să convingă, cu numeroase exemple, că alegerile deliberate, care implică intenţia vorbitorului, pot să ducă la schimbări gramaticale şi lexicale majore, contrar opiniei tradiţionale conform căreia majoritatea schimbărilor lingvistice reprezintă rezultatul unor factori subconştienţi. Temerea autoarei este că metoda comparativă dă greş acolo unde opţiunile vorbitorilor au un efect drastic asupra lexicului şi gramaticii unei limbi. Se dau exemple, pentru ilustrarea acestei situaţii, din limbile australiene indigene, limbile africane, asiatice sau amerindiene. Exemplele date de reguli de corespondenţe fonetice între două dialecte ale limbii egiptene, reguli care ar fi aplicate conştient, conform opiniei autoarei, în cazul împrumuturilor de cuvinte europene făcute indirect de unul dintre dialecte prin intermediul celuilalt dialect, constituie, într-adevăr, o ilustrare a caracterului conştient şi intenţionat al unor schimbări lingvistice sau numai, pur şi simplu, o adaptare formală, scăpată de sub controlul vorbitorului, a împrumuturilor la sistemul fonetic al dialectului respectiv?

Autoarea admite, în acest caz, faptul că interferenţa limbii literare poate influenţa aplicarea regulii de corespondenţă la nivelul limbii populare, ducând, în termenii săi, la inversarea regulii. Este vorba, în fapt, de clasica influenţă a limbii standard asupra graiurilor populare. Conştiinţa vorbitorului priveşte aici cunoaşterea normei, însă, o dată înscris în norma comunităţii, de îndată ce această normă

este acceptată de vorbitor, acesta nu-şi mai pune problema de a o schimba deliberat. Libertatea sa se manifestă în alegerea unei posibilităţi sau a alteia, adică limba populară sau limba literară.

Vorbitorii unor limbi indigene din Africa (Nigeria) sau Brazilia se pare că opun o rezistenţă deliberată la împrumuturile lexicale din alte limbi. Cauza presupusă de autoare nu este complexitatea structurilor morfologice ale unei limbi – S. Thomason admite că orice împrumut poate fi adaptat morfologic într-o limbă, indiferent de complexitatea structurală a acelei limbi –, ci, din nou, atitudinea vorbitorilor, care este răspunzătoare de împrumuturile efectuate într-o limbă sau de refuzul de a împrumuta cuvinte străine.

Dorinţa de a accentua în mod intenţionat diferenţele dintre două dialecte sau graiuri, cu alte cuvinte dorinţa de a diferenţia mai mult limbajul propriu de cel al vecinilor îşi poate găsi expresia nu numai în fonologie. Este amintit aici exemplul portughezei din secolul al XVI-lea, care avea atunci două variante, amândouă indigene, vorbitorii alegând în acel moment – posibil, în mod conştient – varianta cea mai puţin asemănătoare spaniolei, afirmându-şi în acest fel identitatea proprie. În acelaşi spirit, în Noua Guinee, într-un dialect (Buiu) cu 17 000 de vorbitori şi cu multe graiuri, unul dintre acestea cu 1 500 de vorbitori, încearcă să se diferenţieze de celelalte graiuri, înlocuind masculinul prin feminin şi reciproc, într-o categorie de anaforice. Credem că în acest caz perspectiva adoptată şi, în final, explicarea faptelor nu este cea mai fericită. În acelaşi spirit am putea afirma şi noi că subdialectul moldovenesc prezintă palatalizarea labialelor, pentru că vorbitorii au ţinut neapărat să se diferenţieze, de exemplu, de vorbitorii subdialectului muntenesc. Continuând în acelaşi mod, autoarea mai invocă şi exemplul unor locuitori dintr-un sat care s-au adunat ca să hotărască înlocuirea unor cuvinte prin altele pentru a se diferenţia de vorbitorii altor dialecte ale aceleiaşi limbi. Îndrăznim să optăm, aici, pentru o altă explicaţie: este vorba doar de o simplă constatare, din partea vorbitorilor, a unei diferenţe asumate, este drept, dar neprovocate conştient, între două graiuri vecine – vorbitorii unui grai iau în râs particularităţile fonetice sau lexicale din graiul vecinilor. De fapt, conştiinţa apartenenţei la o comunitate de limbă este mai pregnantă tocmai prin contrast cu limbile şi comunităţile învecinate. În consecinţă, credem că nu este nevoie să punem accentul, precum autoarea studiului, prea mult pe factorul voliţional şi conştient pentru a explica nişte fapte de limbă deja lămurite prin alte argumente, lingvistice sau sociologice.

O metatezare a lichidelor constatată în urma studierii contrastive a două dialecte vecine din Noua Guinee – cuvântului *kablata* dintr-un dialect îi corespunde forma *kabalta* în celălalt dialect; cuvântului *yawra* îi corespunde *yawar* în al doilea dialect etc. – este pusă, iarăşi, pe seama alterării sistematice de către vorbitori a propriilor cuvinte pentru a face ca propriul lor limbaj să fie mai puţin asemănător cu cel al vecinilor. În acelaşi spirit am putea afirma şi noi că proteza vocalică înaintea unor grupuri consonantice (*st, sp*) a apărut în limbile romanice de vest pentru că vorbitorii au vrut să se diferenţieze şi în acest mod mai mult de vorbitorii celorlalte limbi romanice. Sau că reflexul românesc *-ău* al finalei *-o* din împrumuturile din maghiară are la bază aceeaşi intenţie de diferenţiere a vorbitorilor români de comunităţile lingvistice vecine.

Toate aceste fapte sunt catalogate de Sarah Thomason drept alterare lexicală şi substituire lexicală, fără a se realiza însă o cercetare lingvistică cu adevărat comparativă şi a se stabili originea fiecărei forme din cele două graiuri în discuţie, pentru a putea, apoi, califica în cunoştinţă de cauză raportul dintre formele cuvintelor respective. Autoarea se plânge că asemenea fenomene (distorsiunile şi substituirile lexicale) ar putea să constituie greutăţi în calea aplicării metodei comparativ-istorice. Însă tocmai aplicarea efectivă a unei asemenea metode ar înlătura orice dubii asupra caracterului şi originii unor astfel de modificări.

Pentru a ilustra în continuare dorinţa vorbitorilor de a se diferenţia de alte comunităţi de vorbitori – un alt motiv fiind dorinţa de a face propriul limbaj ininteligibil pentru intruşi şi de a-i împiedica să înveţe limba lor – se dau ca exemple „limbile secrete", ca *Pig Latin* sau o „limbă" inventată de autoare printr-o regulă simplă de introducere a grupului *-arp-* înainte de fiecare silabă. Se poate remarca cu uşurinţă că adevăratul argou utilizează mijloace mult mai variate şi mai puţin simple decât jocurile de limbă ale copiilor, ca în exemplul oferit de autoare, fapt admis şi de aceasta şi ilustrat prin exemple de „limbaje secrete" din Pakistan, în care se creează cuvinte noi prin derivare, metateză,

modificări de sunete. Studiile lui L. Şăineanu, A. Dauzat şi P. Guiraud asupra argoului francez ar fi edificatoare şi instructive pentru autoare.

Un ultim exemplu de „alterare", în viziunea autoarei, a lexicului şi a gramaticii unei limbi, prin opţiunile conştiente ale vorbitorilor, îl constituie ascunderea de către vorbitorii unui grai (*Pirahã*) a unui fonem din graiul lor faţă de o persoană exterioară comunităţii lingvistice respective. Abia după ce intrusul le-a învăţat bine limba şi a fost admis în comunitatea lor, i s-a „oferit" şi ultima caracteristică fonetică a graiului. În acest caz nu este nevoie să explicăm atitudinea vorbitorilor printr-o schimbare lingvistică intenţionată, ci putem vorbi mai curând de o reacţie a vorbitorilor apărută din dorinţa de a evita utilizarea unei trăsături strict dialectale, într-o încercare de a se apropria mai mult de un nivel de limbă supradialectal, o limbă comună mai multor grupuri de vorbitori.

În sfârşit, un motiv, pe care îl acceptăm fără rezerve, pentru schimbările intenţionate din limbă este limba literară şi influenţa sa normatoare asupra unui dialect – se dă exemplul „reformatorului" J. Aavik pentru limba estoniană, care a introdus, la începutul secolului al XX-lea, inovaţii lexicale, dar şi morfologice şi sintactice, acceptate de vorbitori.

Vorbitorii bilingvi pot manipula şi ei resursele unei limbi pentru a aproxima structura unei alte limbi, rămâne, însă, în discuţie măsura în care calcurile şi interferenţele lingvistice sunt conştiente şi intenţionate.

O ultimă categorie de fapte, considerată a fi cea mai convingătoare pentru problema schimbărilor lingvistice conştiente, îl constituie amestecul limbilor, care conduce la apariţia de limbi mixte, metise. Din combinaţia francezei canadiene şi a unei limbi amerindiene (*Cree*) a rezultat *Michif*, o limbă metisă vorbită de o populaţie amestecată, indiano-franceză. Vorbitorii acestei limbi, care a fost creată prin preluarea unei părţi din morfologia limbii Cree şi a altei părţi din morfologie, împreună cu lexicul, sintaxa şi fonologia din franceză, nu cunosc acum nici limba Cree, nici franceza, deşi vorbesc fluent engleza. Geneza acestei limbi amestecate este considerată aberantă de către Thomason, neputând intra în nici un caz în categoria schimbărilor lingvistice propriu-zise. Fenomenul este comparat mai mult cu crearea deliberată a unui nou limbaj de către vorbitorii bilingvi, într-o perioadă relativ scurtă de timp (două-trei decenii). Noua populaţie metisă, diferită politic şi economic de cele două comunităţi originare, îşi caută o nouă identitate prin crearea unei noi limbi. În cazul limbilor create din amestecul a două limbi, crede autoarea, metoda comparativă nu dă roade, de vreme ce ele nu se nasc printr-o schimbare lingvistică normală şi, deci, structurile şi lexicul lor nu pot fi urmărite înapoi, în timp, până la o singură limbă comună. De exemplu, în privinţa Australiei nu s-a ajuns încă la un consens în privinţa înrudirii limbilor vorbite în acest spaţiu lingvistic – provin toate dintr-o singură limbă sau dintr-un grup mic de limbi distincte, dar cu forme şi structuri asemănătoare? Credem că astfel de situaţii şi de întrebări nu ar trebui să fie descurajante în ceea ce priveşte posibilitatea de aplicare a metodei comparativ-istorice, pentru că aceleaşi întrebări s-au pus şi încă mai sunt de actualitate pentru spaţiul lingvistic indo-european, unde tocmai această metodă a furnizat răspunsuri esenţiale pentru relaţiile de înrudire a acestor limbi. Metoda comparativ-istorică poate urmări înapoi în timp convergenţa unor forme în prezent diferite, plecând de la categorii omogene de fapte.

În ceea ce priveşte încercarea de a explica fenomenele de mai sus prin voinţa vorbitorilor de a manipula în mod conştient propriile resurse lingvistice, credem că aceste fapte se pot explica mai curând prin argumente strict lingvistice sau sociolingvistice, aşa cum ele sunt, de fapt, explicate în limbile europene.

Masayoschi Shibatani, de la Universitatea din Kobe (Japonia), discută *Construcţiile cu subiect în dativ*, adică cele în care apare un subiect logic în dativ (de tipul *îmi place X*), prezente în diverse limbi asiatice, alături de cele europene (latină, spaniolă, germană, rusă etc.). Aceste structuri nu sunt tranzitive, au în schimb două subiecte gramaticale (corespunzând celor două subiecte logice), un subiect intern (sau „mic") şi unul exterior (sau „mare, extins"). Avem, în fapt, o dublă predicaţie: mai întâi o predicaţie care trimite la subiectul intern sau mic – *nasul este lung*; apoi întreagă această propoziţie este o predicaţie care trimite la un subiect exterior sau mare, extins – *elefantul*. Starea de lucruri a nasului care este lung este adevărată în ceea ce priveşte elefantul:

(Jap.)	*zoo–g*	*hana–ga*	*nagai*
	elefant–Nom.	nas–Nom.	lung

Specific construcţiei interne în astfel de structuri este faptul că ea nu poate fi independentă. Predicaţia internă din construcţia cu dublu subiect exprimă acele stări de lucruri care nu sunt universale. Construcţia cu dativ este o variantă a structurii cu subiect dublu. Dativul nominal corespunde acelui subiect extern sau mare, extins, care limitează adevărul predicaţiei intranzitive (***mi-e frig***).

Ronald W. Langacker, Universitatea California, San Diego, în studiul *Realitatea virtuală*, ia în discuţie sensurile figurate ale cuvintelor din perspectiva semanticii logice sau psihologice (procesul de accesare lexicală a componentelor vocabularului), prin invocarea distincţiei dintre planul actual şi cel virtual (sau altfel formulat, dintre particular şi general), ultimul descriind cum este lumea în general, independent de orice lucru sau eveniment individual din actualitate. Îndepărtarea de la descrierea directă a planului actual este fundamentală în limbaj. Multe dintre eforturile noastre lingvistice merg în direcţia descrierii entităţilor *virtuale*, chiar şi atunci când principala noastră preocupare o reprezintă unităţile actuale. Se încearcă clarificarea distincţiei actual / virtual prin analiza unor fenomene care implică descrierea directă a entităţilor virtuale (metafora conceptuală, „mişcarea virtuală", „schimbarea virtuală"), cu exemple din limbile europene şi asiatice.

Janet Pierrehumbert de la Northwestern University arată în studiul *Ce ştiu vorbitorii despre sunetele limbajului* care este ştiinţa vorbitorilor asupra aspectelor fonetice. Acest tip de „ştiinţă" trebuie considerat ca făcând parte din competenţa noastră lingvistică. Cunoaşterea structurii fonologice reflectă frecvenţa structurilor din cadrul lexicului. Cunoaşterea alternanţelor morfofonologice reflectă frecvenţa pe tipuri de relaţii între cuvinte în cadrul lexicului. În felul acesta se poate atinge un model fonologic în care resursele fonetice sunt organizate şi exploatate de către limbi în inventarele lor lexicale, „gramatica fonologică" apărând ca un set de generalizări făcute pe baza studierii lexicului.

Volumul mai cuprinde două recenzii. Prima prezintă cartea Christinei Y. Bethin, *Slavic Prosody: Language Change and Phonological Theory*, New York, Cambridge University Press, 1998, care tratează sistemul fonetic slav din perioada protoslavei (până la mijlocul primului mileniu e.n.), a slavei comune (sec. VI–VIII) şi a slavei comune târzii (sec. IX–XII). A doua recenzie face o prezentare a cărţii lui Roland J.-L. Breton, *Atlas of the Languages and Ethnic Communities of South Asia*, ediţia a doua, Walnut Creek/ London/ New Delhi, Altamira Press, 1997.

Vlad Cojocaru
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2

RADOST IVANOVA, *Folklore of the Change. Folk Culture in Post-Socialist Bulgaria*, FF Comunications No 270, Helsinki, Suomaleinen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica, 1999, 128 p.

Autoarea acestui volum, apărut în 1997, la Sofia, în limba bulgară, tradus de Nina Panova şi editat de Klaus Roth în seria „Folklore Fellows' Communications" în 1999, este profesor la Institutul şi Muzeul Etnografic al Academiei Bulgare de Ştiinţe, redactor-şef la revista „Bălgarska etnologia" şi la anuarul „Ethnologia Bulgarica". Interesul său s-a îndreptat atât spre cultura tradiţională (eposul sud-slav), cât şi spre cea urbană modernă de tip etnofolcloric, spre turism şi politică.

Lucrarea, scrisă în limba bulgară şi tradusă în engleză de Nina Panova, intitulată în original *Sbogom, dinozavri, dobre došli, krokodili! Etnologia na promjana* („Adio, dinozauri, bun venit, crocodili! Etnologia schimbării"), radiografiază atent perioada revoluţionară şi de tranziţie (1989–1995) din Bulgaria.

După opinia autoarei, etnologia nu trebuie să studicze numai formele arhaice sau exotice din viaţa unui popor, ci să fie o ştiinţă a timpului său, să urmărească procesele în curs de desfăşurare, iar

etnologul are datoria să-şi adapteze metodele de cercetare, înnoindu-le şi îmbunătăţindu-le. Metoda anchetei/interviului despre unele „relicve" ale culturii tradiţionale, care nu mai funcţionează ca un sistem, trebuie înlocuită cu observarea şi interpretarea fenomenelor de cultură populară la care este martor (uneori chiar participant).

Cartea reuneşte opt studii care au în comun ideea de a cerceta, din perspectiva etnologului şi a folcloristului, schimbarea în viaţa socială şi politică din Bulgaria. Şapte dintre ele sunt inspirate din realităţile Sofiei şi, din raţiuni extraştiinţifice, unul singur investigând mediul rural (Panaretovo, din regiunea Sliven). Titlurile studiilor, sugestive, indică şi conţinutul acestora: *Drumul spre democraţie: dimensiunile spaţiale ale protestelor politice din punctul de vedere al folcloristului; Alb-verde-albastru-roşu: steagul ca sistem de semne în cultura bulgară; „Tovarăşi, doamnelor şi domnilor... bulgari": Despre parodierea textelor politice; Incantaţiile în viaţa politică de azi; „Toate broaştele sunt verzi, numai a noastră este roşie": grafitti pe Monumentul Armatei Sovietice şi pe Mausoleu; Viteji, bătăuşi, bodyguarzi, bandiţi: eroul în presa cotidiană bulgară; „Nu există sfârşit!": Schimbarea socială reflectată în existenţa ţăranilor bulgari.*

Mişcările de protest în capitala Bulgariei au coincis cu drumurile spre „centru" şi au culminat cu instaurarea unui nou „centru" în afara celui „legitim", cu o nouă ideologie, de opoziţie, în spaţiul denumit „Oraşul adevărului", similar cu zona bucureşteană „liberă de comunism". Sunt identificate, în primul studiu, paralelismele semantice între mişcările de protest şi riturile tradiţionale „de trecere", între sloganuri şi folclorul ritualic.

Al doilea studiu interpretează sloganul ca o nouă creaţie culturală de masă, expresie a libertăţii cuvântului. Conţinutul acestuia este dublat de simboluri şi semne ale unui „limbaj" natural. Întrunirile, demonstraţiile şi marşurile sunt, în viziunea etnofolclorică a autoarei, evenimente ritualizate, prin comunicarea dintre individ şi societate, prin distribuirea rolurilor, prin comportamentul participanţilor.

Sloganurile, scrise sau scandate (cântate), ilustrează „triada mitologică fundamentală": *viaţă – moarte – viaţă nouă*. „Jos (Moarte)..." pentru Partidul Comunist Bulgar şi structurile sale, „Trăiască..." Uniunea Forţelor Democratice, Noul Parlament şi alte cuceriri revoluţionare. Textele care parafrazează sau parodiază proverbe, formule tradiţionale sau alte clişee cunoscute au cel mai mare efect emoţional. Opoziţia este marcată şi cromatic: roşu – comunism, albastru – forţele democratice. Simbolismul cromatic este comentat şi în cel de al treilea studiu, dedicat drapelului naţional şi steagurilor partidelor.

Alte două studii au ca subiect textele noului folclor: parodiile textelor politice (Proclamaţia Uniunii Forţelor... Sexuale), prilej pentru digresiuni pertinente privind genul parodic, şi incantaţiile sau exorcismele care au la origine credinţa în forţa magică a cuvântului.

În cel de al şaselea articol este studiat în toată complexitatea sa fenomenul „grafitti", care a proliferat mai ales pe Monumentul Armatei Sovietice şi pe Mausoleu. Acesta este interpretat ca o manifestare a spiritului liber, a unui comportament (uneori agresiv) protestatar politic. Atunci când este trivial, el este considerat o formă de „desacralizare" a miturilor vechiului regim.

Al şaptelea studiu pune în relaţie eroii vechiului epos haiducesc cu folclorul despre „eroii" contemporani din mass-media: bătăuşi, bodyguarzi, bandiţi, apariţii datorate creşterii criminalităţii într-o societate cu nivel economic scăzut şi cu o rată a şomajului foarte ridicată. Fără a se alarma de gravitatea fenomenului, cercetătoarea consemnează obiectiv noile jocuri de copii „de-a bandiţii şi poliţiştii", soldate, uneori, cu urmări tragice şi cu efecte educaţionale negative pe termen lung.

În sfârşit, o cercetare în mediul rural, bazată pe observaţie directă şi interviuri, urmăreşte reacţiile emoţionale şi comportamentale (pozitive sau negative) ale ţăranilor, prilejuite de lichidarea unui Complex Agro-Industrial şi de reforma agrară.

Bibliografia amplă care însoţeşte demersul ştiinţific atestă o documentare serioasă, o sincronizare cu cele mai moderne direcţii de cercetare ale antropologiei culturale.

Lucia Cireş
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2

EUGENIU COŞERIU, *Lecţii de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga. Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chişinău, Editura „Arc", 2000, 304 p.

Apariţia unui volum din opera unuia dintre cei mai de seamă lingvişti ai secolului al XX-lea, dacă nu cel mai important, pentru că, graţie trăsăturilor specifice viziunii sale asupra domeniului cercetat, Eugen Coşeriu creează premisele unei noi epoci în evoluţia modului de abordare a ideilor în teoria lingvistică, este extrem de importantă nu doar pentru specialişti (căci, ca să citäm finalul *Cuvântului înainte* al suplimentului „Anuarului de lingvistică şi istorie literară", tom. XXXIII, 1992–1993, seria A. Lingvistică, p. 5, Eugen Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe*, „fără cunoaşterea [operei sale] nu se mai poate face astăzi lingvistică, nicăieri în lume"), ci şi pentru toţi cei interesaţi de evoluţia culturii umane, în general.

Conţinutul volumului de faţă nu este, la prima vedere, nici foarte nou, nici extrem de specializat, deoarece, *ab initio*, era constituit dintr-o serie de prelegeri ţinute la „cursurile de perfecţionare pe care Direcţia Generală a Învăţământului Secundar de prim nivel a Ministerului Învăţământului Public din Italia le-a organizat între 1968 şi 1971 la Gottaferrata, Chieti şi Viareggio, pentru profesorii de limbi şi literaturi străine din învăţământul mediu" (din *Preliminariile editorului italian*, p. VI). Aceste prelegeri au fost publicate în 1973, în Italia. Totuşi, ediţia de faţă reprezintă traducerea unei versiuni spaniole a cărţii publicate în urmă cu aproape treizeci de ani. Este vorba de o a doua ediţie spaniolă, cea din 1999 (prima apăruse în 1981), în care „s-au făcut multe corecturi de detaliu, s-au rectificat unele neglijenţe şi s-au adăugat şi/sau precizat o serie de indicaţii bibliografice. În schimb, nu am modificat nimic în conţinut şi, în special, m-am abţinut să mă refer critic la cele întâmplate în lingvistică în ultimele decenii", afirmă autorul într-o notă preliminară la această ultimă versiune (tradusă şi publicată în volumul de faţă, la p. X). Versiunea spaniolă din 1981 „nu urmează originalul italian, ci s-a făcut pe baza manuscrisului revizuit al unei a doua ediţii care în italiană încă nu s-a publicat", revizuire care „s-a transformat în amplificare şi reelaborare, iar unele capitole (III–VIII) a trebuit să fie refăcute în întregime" (p. VIII). Aşadar, avem înainte traducerea, promptă, în limba română, realizată de lector dr. Eugenia Bojoga, şi publicată, în condiţii excelente, la Chişinău, cu sprijinul Ministerului Culturii din România, a unei cărţi ce „urmăreşte scopuri, în primul rând, epistemologice (de teorie a ştiinţei) şi pretinde, la rigoare, să prezinte în liniile sale esenţiale o doctrină lingvistică personală (deşi situând-o în contextul ei istoric)", nefiind o „panoramă simplă a dezvoltărilor mai recente în teoria şi metodologia lingvistică (sau gramaticală)" (p. X).

În privinţa titlului, autorul face precizarea: „ar fi trebuit să intitulez această carte *Lecţii de teorie a limbajului şi de lingvistică generală*. Cu toate acestea, din raţiuni practice şi făcând concesie tradiţiei, precum şi pentru că această lucrare se referă şi la alte probleme (în special la teoria şi interpretarea teoretică a lingvisticii înseşi) şi nu avem un termen care să cuprindă toate acestea (*Introducere în lingvistică* se referă la altceva), am preferat să menţin titlul ales iniţial de editorul italian" (p. IX–X).

Despre traducerea în limba română, Mircea Borcilă, care semnează *Cuvântul înainte*, menţionează că ea „a fost gândită [...] în sensul obiectivelor, consemnate iniţial, ale acestei versiuni. Traducătoarea a evitat, pe cât a fost posibil, operaţia de substituire şi de adaptare a exemplelor, pentru a se menţine cât mai aproape de versiunea spaniolă din 1999. [...] La trimiterile bibliografice s-au adăugat, de câte ori a fost cazul, versiunile existente în limba română ale titlurilor citate. [...] *Indicele* final este prezentat într-o formă simplificată, mai uşor de manevrat" (p. XV).

Structurată în douăsprezece capitole (I. *Premise istorice ale lingvisticii moderne*; II. *Ideologia pozitivistă în lingvistică*; III. *Antipozitivismul*; IV. *Lingvistica între pozitivism şi antipozitivism*; V. *Unitatea şi diversitatea lingvisticii actuale*; VI. *Structuralismul*; VII. *Principiul funcţionalităţii*; VIII. *Opoziţie, sistematizare şi neutralizare*; IX. *Transformările*; X. *Creativitate şi tehnică lingvistică. Cele trei niveluri ale limbajului*; XI. *Limba funcţională*; XII. *Sistem, normă şi tip*), cartea ilustrează amprenta stilistică bine cunoscută a profesorului Eugeniu Coşeriu, din care nu lipseşte umorul, adecvat rigorilor specifice discursului adresat unui auditoriu avizat, aşa cum am putut observa şi în volumul *Prelegeri şi conferinţe*, deja citat. Dar ceea ce este de remarcat, în mod

deosebit, este faptul că, în toate lucrările sale, inclusiv în conferinţele prezentate în lume, profesorul Eugeniu Coşeriu abordează teoria lingvistică din diverse unghiuri, aducând de fiecare dată noi argumente în favoarea propriei sale viziuni asupra acestei ştiinţe umaniste, viziune concretizată în ceea ce el a numit **lingvistică integrală.**

Sintagma nu apare ca atare în volumul *Lecţii de lingvistică generală.* Dar atitudinea constructivă a autorului în sensul arătat mai sus este prezentă, implicit, în întreaga lucrare şi, explicit, în partea finală a lucrării, şi anume în capitolul X (*Creativitate şi tehnică lingvistică. Cele trei niveluri ale limbajului*).

Aşa cum arată Mircea Borcilă, în *Cuvânt înainte*, capitolele cărţii pot fi împărţite în trei secţiuni:

– primele cinci capitole prezintă sintetic o scurtă istorie a lingvisticii europene, necesară pentru explicarea „fundamentelor ştiinţei lingvisticii" (p. XII) şi pentru pregătirea celei de a doua secţiuni;

– secţiunea a doua, cea mai extinsă, cuprinzând capitolele VI–IX, se referă la cele două mari direcţii existente în lingvistica secolului al XX-lea: structuralismul şi gramatica generativ-transformaţională;

– ultima secţiune, cuprinzând capitolele X–XII, se constituie ca o sinteză a alternativei teoretice propuse de Eugeniu Coşeriu, prezentată în liniile sale esenţiale, fără să extindă prea mult descrierea doctrinei proprii, din motive didactice şi de adecvare, cu eleganţă, la titlul propus.

Laolaltă, cele trei secţiuni formează un întreg coerent şi riguros structurat, cu trimiteri, directe sau indirecte, la întreaga operă coşeriană. Din perspectiva ansamblului acestei opere, volumul de faţă trebuie înţeles ca *argumentum*, dacă putem folosi acest termen retoric, al viziunii autorului care îşi situează doctrina în cadrul istoriei lingvisticii, evidenţiind, *sine ira et studio*, criticile aduse teoriilor lingvistice ale secolului al XX-lea şi delimitările proprii teorii.

Astfel, ca să oferim doar câteva exemple, Eugeniu Coşeriu arată că distincţia saussuriană *limbă–vorbire*, reformulată de unii dintre elevii acestuia în termenii *cod–mesaj*, poate provoca erori de interpretare, câtă vreme sistemul limbii funcţionează diferit de sistemele semiotice tehnice, de exemplu, care sunt statice, pe când sistemul limbii este dinamic: limba se constituie în diacronie şi funcţionează în sincronie. O altă distincţie, înţeleasă ca dihotomie de lingvistul genevez: *sincronie–diacronie*, este discutată de autor, care arată că ea nu a fost acceptată de majoritatea lingviştilor contemporani, şi pe bună dreptate, căci, aşa cum explicase deja Eugeniu Coşeriu, în *Sincronía, diacronía e historia*, Montevideo, 1958 (*Sincronie–diacronie şi istorie*, Bucureşti, 1997), această distincţie se referă la planul investigaţiei limbii, adică la **lingvistică**, şi nu la planul obiectului investigat, adică la **limba** însăşi. Altfel formulată, ideea necesităţii înţelegerii celor două elemente sincronie–diacronie ca o metodă unică este enunţată în capitolul XI, *Limba funcţională*: „...în descrierea unui stadiu de limbă va trebui, prin urmare, să ţinem cont de aceste fapte de diacronie implicită, fapt pentru care anumite distincţii, «cronologice» sau nu, au o anumită valoare funcţională pentru vorbitori: orice fapt subiectiv «diacronic» va trebui să fie descris în «sincronia» sa proprie (adică în funcţionarea sa)" (p. 258). Pe de altă parte, păstrând unghiul de vedere istoric, Eugeniu Coşeriu arată că structuralismul nu-şi are originea în *Cours de linguistique générale*, ci „idei centrale ale structuralismului, în special exigenţa de a descrie limbile în particularitatea sau «diversitatea» lor [...], precum şi ideea de «formă lingvistică», provin de la W. Von Humboldt şi că aceste idei, prin lucrările unor savanţi ca danezul J. M. Madwig, germanii H. Steinthal, G. Von de Gabelentz, F. N. Finck şi elveţianul A. Marty, au fost transmise lingvisticii actuale, pe de o parte, independent de F. de Saussure şi, pe de altă parte, prin intermediul lui Saussure însuşi" (p. 109) şi că teoriile structuraliste, saussuriene sau nu, au fost continuate în cadrul lingvisticii americane.

Cât priveşte gramatica generativ-transformaţională a lui Noam Chomsky, apărută ca reacţie la mecanicismul bloomfieldian, ea este pusă în relaţie cu structuralismul, prin opoziţie: „[Gramatica transformaţională] se opune nu doar structuralismului «asemantic», ci lingvisticii structurale în întregime, ca o nouă formă a lingvisticii descriptive, având un alt obiect şi alte finalităţi. Într-un anumit sens, ea contravine structuralismului european în mod mai radical decât lingvisticii bloomfieldiene, deoarece din aceasta din urmă se menţin (la început) excluderea metodologică a semnificatului şi (până astăzi) identificarea – sau indistincţia – între semnificatul de limbă şi

desemnarea extralingvistică" (p. 131), prezentându-se, în continuare, aspectele fundamentale în privinţa cărora cele două curente se diferenţiază: raportul *limbă–vorbire*, unitatea lingvistică de bază (*elementul diferenţial minim de formă sau de funcţie* faţă de *propoziţie, unitatea gramaticală de discurs*), procedee (structuralismul este în esenţă *„semasiologic"*, gramatica transformaţională este *„onomasiologică"*), principii (principiul structuralist al *specificităţii limbilor*, faţă de cel al gramaticii transformaţionale care tinde să fie o *gramatică universală* sau *„generală"*, *„universalistă"*) (p. 132–134). Opinia lui Coşeriu însuşi faţă de direcţia lui N. Chomsky şi faţă de cea a lui Ch. Fillmore, care este una foarte critică, nu este enunţată în acest volum. Ea este pe larg prezentată şi argumentată în *Leistung und Grenzen der Transformationallen Grammatic*, Tübingen, 1975, unde se precizează că gramatica transformaţională, precum şi teoria lui Fillmore, nu pot cuprinde specificitatea unei anumite limbi – de altfel nici nu-şi propun aceasta – pentru că ignoră în mare parte sau total structurile paradigmatice dintr-o limbă, urmărind numai realităţile sintagmatice, altfel spus transferă analiza de la limba propriu-zisă la referent, oprindu-se la planul ontic, extralingvistic (cf. Constantin Frâncu, *Curente şi tendinţe în lingvistica secolului nostru*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Iaşi, 1999, p. 87–88).

Partea finală a volumului prezintă, aşa cum am precizat deja, în linii mari, viziunea autorului asupra lingvisticii, arătând cum trebuie înţeles limbajul şi nivelurile sale (universal, istoric, individual) (p. 237), precum şi modul de analiză a acestor niveluri. De exemplu, în capitolul XI. *Limba funcţională*, referindu-se la „planul istoric al limbajului", autorul defineşte: „obiectul specific al descrierii lingvistice concepută ca descriere structurală şi funcţională este, tocmai, «limba funcţională»" (p. 268), după ce făcuse, la diferite niveluri, distincţii necesare între „cunoaşterea lucrurilor şi competenţa lingvistică" (p. 250), între „limbaj şi metalimbaj", între „sincronie şi diacronie", „între limba într-un moment dat al dezvoltării sale istorice [...] şi limba «de-a lungul timpului», adică *în* dezvoltarea sa istorică" (p. 257), între *„tehnica liberă* a discursului şi *discursul repetat*" (p. 258), în fine, între „limba istorică şi limba funcţională" (p. 263–267). În capitolul ultim, *Sistem, normă şi tip*, se conturează nivelurile *limbii funcţionale* ca tehnică realizată (*vorbire*) şi tehnică virtuală (*normă, sistem, tip lingvistic*) (p. 276), adică cele patru planuri de structurare ale acesteia, definite pe scurt. Ideile din aceste ultime două capitole au putut fi urmărite, într-o altă organizare a materialului, în conferinţa *Arhitectura şi structura limbii*, din *Prelegeri şi conferinţe* (p. 49–64), demonstrând încă o dată că opera lui Eugeniu Coşeriu constituie un ansamblu coerent, în care ideile se dezvoltă în progresie geometrică, fiecare dintre ele devenind un nucleu capabil să genereze, la rându-i, noi construcţii teoretice armonioase.

Gabriela Haja
Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2

MARIANA NEŢ, *Eminescu, altfel. Limbajul poetic eminescian. O perspectivă semiotică*, Bucureşti, Editura „Minerva", 2000, 184 p.

Autoare a câteva cunoscute şi apreciate volume de poetică (*O poetică a atmosferei*, Bucureşti, 1989; *Alexandre Dumas: le pays où il fait mort*, Viena, 1997; *Literature, Atmosphere and Society*, Viena, 2000), Mariana Neţ s-a impus atenţiei şi ca un pasionat semiotician, mai ales prin *Metalimbajul textului literar* (Bucureşti, 1989). Ultima carte, asupra căreia ne vom opri în rândurile de faţă, a apărut la Editura Minerva, seria Universitas, reprezentând o lucrare elaborată de autoare ca temă personală de cercetare în cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române, temă coordonată de regretatul academician Ion Coteanu.

Triplul titlu al cărţii suprarelifează cele două mize majore ale cărţii: *împrospătarea receptării poeziei eminesciene* printr-o perspectivă semiotică şi, mai ales, *elaborarea unei teorii personale*

asupra figurilor poetice. Noua teorie asupra figurilor de stil se situează – spune autoarea – „la confluența dintre pragmatică și post-structuralism", constituind, după propriile-i declarații, „un aport la cercetările contemporane asupra discursului și enunțării" (p. 135).

Într-adevăr, cartea favorizează, în principal, *abordarea pragmatică a textului poetic*, abordare întemeiată pe *teoria polifonică a enunțării* (așa cum este dezvoltată de Mihail Bahtin și, ulterior, de Oswald Ducrot), precum și pe *teoria actelor de limbaj* (legată de numele lui Austin și Searle). Sursa bibliografică cel mai des invocată în domeniul semioticii o constituie sinteza *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, I (1979), II (1984), lucrare aparținând lui A. J. Greimas și J. Courtés.

Preferința bibliografică se explică de la sine: *soluțiile* (lexicografice) pe care le oferă sinteza respectivă se află la mare distanță față de hățișurile și neajunsurile create de controversele și polemicile inerente în procesul constituirii unei (unor) teorii. Opțiunea pentru consecventa raportare la sinteza lui A. J. Greimas și J. Courtés, sinteză de tip lexicografic totuși, este motivată de Mariana Neț, din păcate, în termeni oricând contestabili de pe alte poziții decât cea îmbrățișată de autoare. Astfel, ne întrebăm cum ar părea o afirmație precum cea de mai jos unui adept al lingvisticii integrale, fondată de Eugen Coșeriu (absent din bibliografia lucrării): „am recurs la această soluție – spune Mariana Neț – pentru că cea mai mare parte a definițiilor cuprinse în dicționar ne pare a reprezenta o sinteză critică și lucidă a cercetărilor privitoare la științele limbajului de-a lungul veacurilor și, cu deosebire, în secolul XX" (p. 7).

Ne-am oprit asupra numelui lui Eugen Coșeriu, întrucât contribuțiile savantului de la Tübingen în definirea și interpretarea limbajului poetic sunt fundamentale atât sub aspect teoretic, cât și sub aspectul aplicabilității lor. Din perspectiva integralismului lingvistic coșerian, definirea figurii ca „materializare a unei devieri", chiar dacă nu de la o normă sau de la uz (definiție recurentă în structuralism), „ci de la o mulțime virtuală de enunțuri care ar putea rezulta din aplicarea corectă a normelor" (Mariana Neț, *op. cit.*, p. 135), este caducă și inadecvată pe fondul mai larg al înțelegerii limbajului poetic, nu ca o sumă de devieri, ci ca locul dezvoltării plenitudinii funcționale a limbajului.

Dacă în punctul lor de pornire teoriile îmbrățișate de Mariana Neț sunt discutabile și susceptibile de ameliorări, în planul distincțiilor operate pe terenul astfel delimitat al înțelegerii sensului figurat, rezultatele sunt pozitive. Nuanțările, întotdeauna necesare, privind raportul (sau raporturile) dintre *sensul figurat* și *figurativitate*, figura de tip *catahreză* și figura de tip *metaforă* etc. sunt în măsură să estompeze impresiile inițiale provocate de caracterul reductiv al opțiunilor teoretice. Interesante și fecunde din acest unghi (unul predominant aplicativ și analitic) sunt capitolele consacrate relațiilor dintre *figură* și *prozodie* (capitolul al doilea) ori relațiilor dintre *figură, motiv* și *simbol* (cap. *Figuri, variante și transformări*) sau relațiilor dintre *figură* și *universul de discurs* (cap. *Figură și discurs. Câteva aprofundări necesare*). Pe baza studierii relațiilor din ultima categorie, autoarea propune un nou tip de figuri: figurile *enunțiative* sau *ilocuționare. Figura ilocuționară* nu mai este un echivalent al configurației discursive sau o parte a textului, ci „un rezultat al strategiei discursive" (p. 136–137). În ceea ce ne privește, credem că, așa cum este definită și analizată, *figura ilocuționară* este într-o oarecare legătură cu ceea ce autoarea numește „matricea prozodică" și, mai ales, cu caracterul de „metadiscurs implicit" al *artei poetice*.

Conținând delimitări teoretice importante din perspectiva semiotică aleasă, mereu deschisă unor clarificări de substanță, cartea Marianei Neț *Eminescu, altfel* propune câteva lecturi proaspete ale unor texte eminesciene, cu deosebire ale unor poezii de început, aparent mai puțin cercetate. Din nefericire, corpusul exegezei eminesciene rămâne, cu puține excepții, aproape neinvocat de autoare, deși, cel puțin interpretările Ioanei Em. Petrescu, ale Rosei del Conte n-ar fi trebuit ignorate, mai ales că analizele poemelor de tinerețe ale lui Eminescu realizate de aceste ilustre exegete ar fi dat, prin confruntare, mai multă greutate demersului exegetic propriu.

Așa stând lucrurile, deși autoarea insistă asupra caracterului novator al investigării semiotice a poeziei eminesciene (de unde titlul *Eminescu, altfel*), noi credem că *altfel* este înțeleasă și utilizată semiotica de către Mariana Neț și că în acest spațiu de înnoire sunt identificabile principalele merite ale cărții.

Lucia Cifor
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2

ROXANA SORESCU, *Lumea repovestită*, Bucureşti, Editura Eminescu, 2000, 256 p.

Cartea cu acest titlu a Roxanei Sorescu conţine o suită de interpretări singulare ale unor texte literare complexe, aparţinând unor scriitori diverşi: de la Ion Creangă, I. L. Caragiale, Mihai Eminescu, Mateiu Caragiale, la Mircea Eliade şi André Scrima, ca să ne oprim asupra câtorva. „Programul" sau platforma teoretică a interpretării (*ştiinţă* şi *artă* deopotrivă) are în centru noţiunea de *hipertext*, termen preluat din limbajul informaticii, cu referire la *reţeaua cu noduri*, specifică anumitor texte literare. Prezenţa *hipertextului* într-o creaţie literară, consideră autoarea, conferă hermeneuticii drepturi depline asupra acelei opere literare.

Formată din patru părţi (*Sub semnul lui Janus*, *Lumea şi oglinda*, *Irealitatea existenţei*, *Lumea ca pre-text hermeneutic*), cartea îşi află punctul de climax în ultimul capitol, care are acelaşi titlu ca şi partea a patra. Mai mult decât concisa introducere intitulată *Hipertexte*, şi completând-o în chip fericit pe aceasta, ultima secvenţă a cărţii conţine cheia puterii de *re-povestire* a unor mari texte, răscitite în decursul timpului şi în multiple feluri interpretate. Aici, în ultimul capitol, ni se spune că, propriu-zis, *re-povestirea* nu are ca obiect *cărţile*, deşi, firesc, cărţile sunt punctele de pornire ale demersurilor hermeneutice, ci *lumile* cărţilor, şi aceasta, deoarece „cartea este Lumea figurată în simbolismul Cuvântului" (p. 237). *Lumile* cărţii sunt plurivalente, aşadar plurisemantice, fundamentate cum sunt de simbolismul cuvintelor şi întotdeauna marcate de istorie, de tradiţie, de mituri şi, cu deosebire, de experienţa *situării în lume* (cu toate coordonatele ei definitorii) a receptorului ideal care este sau ar trebui să (vrea să) fie hermeneutul.

Pentru că asumă aceste exigenţe, multe dintre exegezele Roxanei Sorescu din această carte pot fi comparate, schimbând ceea ce este de schimbat, cu interpretările cu care şi-a obişnuit cititorii André Scrima, interpretări despre care chiar autoarea spune: „indiferent de subiectul concret pe care îl dezvoltă, un text de A. Scrima are valoare modelatoare, matriceală: oferă modelul unui tip de gândire şi al unui tip de situare în lume care poate fi aplicat în nenumărate alte împrejurări particulare" (p. 237). Fără a fi dominate de o finalitate sapienţială consecutivă mistagogiei creştine implicite, precum textele lui André Scrima, interpretările Roxanei Sorescu pot fi receptate ca autentice *exerciţii de situare în lumea plină de sensuri* a operei, exerciţii convergente cu eforturile de situare („locuire" ar fi spus Heidegger) în existenţă, în cultură, în spaţiul creaţiei sau în cel al credinţei în toate acestea. Procedând astfel, autoarea creează adevărate breşe în ceea ce Hans-Georg Gadamer (în *Actualitatea frumosului*) numea *orizont de interpretare*. Ea îşi creează, în destule cazuri, propriul său *orizont de interpretare*, fapt ce o singularizează în spaţiul *criticii literare* româneşti, în mod tradiţional înecată în impresionism, ca şi în spaţiul *istoriei literare*, concepută la noi aproape cu regularitate numai în spirit pozitivist.

Astfel se întâmplă în cazul concret al *re-citirii lumii* din textul *Inspecţiune* al lui I. L. Caragiale ca pe o ilustrare parodică a filosofiei lui Kant asupra moravurilor. În acest orizont de interpretare, nenea Anghelache încarnează exemplar eşecul metafizicii kantiene. Dar să dăm cuvântul autoarei pentru descrierea „punctului nevralgic al moralei kantiene", pe care Caragiale îl dezvăluie în scenariul agonal al eroului său: „Dacă Anghelache ar fi un om cinstit pentru că nu voieşte nimic altceva, activitatea lui ar fi însoţită de o siguranţă, de o lipsă de tentaţie care, suprimând negativul psihic, ar învecina-o cu plăcerea, ar fi deci, kantian imorală. Executată din constrângerea unei voinţe care îşi prescrie normele conform legii, ea duce obligatoriu la scindarea psihicului, la nevoia unei *autorităţi de validare*, dar şi de *constrângere* asupra căreia omul să transfere responsabilităţile care, îndeplinite timp îndelungat fără plăcere, încep a-l împovăra peste limitele rezistenţei psihice [...]. Geniul lui Caragiale demonstrează în câteva pagini că acela care trăieşte după morala lui Kant sfârşeşte după principiile lui Freud" (p. 13–14).

Dacă în unele situaţii (precum în interpretarea textului *Inspecţiune*), autoarea convoacă la un dialog (polemic) interpretările anterioare, tocmai pentru a-şi reliefa mai puternic unghiul propriu de înţelegere, în alte situaţii, ca îşi modelează orizontul de interpretare cu o naturaleţe de invidiat, mergând până la limita (seducătoare) a *reconstruirii cvasiartistice* a lumilor din texte. Aşa se întâmplă în cvartetul de interpretări dedicate lui Ion Creangă: *Dănilă Prepeleac* sau *Despre metaforă*; *Soacra cu trei nurori* sau *Despre ironie*; *Politica burţii* sau *Un scenariu arhetipal*; *Harap-Alb* sau *Despre*

autoeducaţie; ca şi în interpretarea romanului *Baltagul*: *Creangă şi Sadoveanu. Scenarii justiţiare* sau *„Nici o faptă fără răsplată"*.

Surprinzător în cadrul acestor exerciţii de *reconstruire* (*#repovestire*) a lumii din texte arhicunoscute este faptul că înnoirea şi îmbogăţirea orizontului de interpretare nu se fac exclusiv pe seama achiziţiilor livreşti ori larg culturale (predominante acestea, totuşi, în amplul capitol dedicat *Crailor de Curtea-Veche*), ci pe seama intensificării „locuirii", a situării creatoare în lume, din unghiul unui realism filosofic, cu puterea de a exfolia *adevărul „lumilor ficţionale"* din superstratificatele prejudecăţi şi manierisme critice cu care istoria literară l-a încărcat.

Capitolele consacrate *repovestirii lumilor* din textele literare pomenite anterior au cea mai mare pondere în economia cărţii şi reprezintă, după opinia noastră, principalul centru de interes al volumului. Pe lângă acestea, în cartea de care ne ocupăm, se găsesc şi alte capitole, de interes pentru comparatistica literară (cf. *Paralelisme: Hortensia Papadat-Bengescu şi Guy de Maupassant*; *Eminescu şi Edgar Poe*), sau capitole vizând o mai dreaptă considerare a dimensiunilor şi tipului de creativitate în cazul unor scriitori clasici, precum Eminescu (cf. *Mituri convergente în opera lui Eminescu: Narcis şi Orfeu*; *Conceptele negative în gândirea poetică eminesciană* etc.), sau clasicizaţi, precum Mircea Eliade (cf. *Feţele lui Janus*), sau al altor scriitori, precum George Bălăiţă, Mircea Cărtărescu, Adrian Oţoiu, Mariana Ionescu (toţi interpretaţi în capitolul *Lumea şi oglinda*).

În concluzie, *Lumea repovestită* a Roxanei Sorescu, eminent critic şi teoretician literar, este o carte plină de interpretări *care se ţin minte*, fapt rar întâlnit şi greu de realizat în secolul hermeneuticii (cum a fost adesea numit secolul XX) şi în contextul unei culturi a interpretării, mai degrabă inflaţioniste. Performanţele interpretative singulare pe care le atinge autoarea cărţii de faţă se explică, credem noi, prin *originalitatea* (consecutivă *originarităţii*) *situării în lume*, cu tot ceea ce lumea presupune şi impune: viaţă, istorie, tradiţii, cultură.

Lucia Cifor

RODICA MARIAN şi FELICIA ŞERBAN, *Dicţionarul „Luceafărului" eminescian. (Şi textul integral al poemului)*, Cluj, Editura „Clusium", 2000, 324 p.

Demersul de alcătuire a lucrării *Dicţionarul „Luceafărului" eminescian* este profund inedit. Reprezintă un factor de noutate absolută: prima lucrare lexicografică consacrată unei singure opere poetice româneşti.

Un dicţionar presupune o tehnică filologică aparte, un filon informativ de factură specială. A realiza ceva inedit în cadrul acestei categorii este un fapt care antrenează efort substanţial, dublu dimensionat, privind semantica limbajului poetic + tehnica taxinomică de tip lexicografic. În cadrul rigid al unui lexicon, condeiul exegetic nu-şi poate permite descătuşări larg explicative. Forţa de sinteză se echilibrează cu necesarul analizei conform unor parametri specifici. Pe de o parte, se prezintă caracterul tehnic al tipului de lucrare, pe de altă parte, se manifestă subtilitatea, ambiguitatea şi dispersia magmei limbajului poetic. Forfecat între parametrii mai sus menţionaţi, realizatorul unui astfel de lexicon are foarte puţine şanse de izbândă, cu atât mai mult cu cât însăşi ideea de izbândă este, în acest caz, confuză. La un capăt al ei stă schema unui dicţionar explicativ, la celălalt – poemul însuşi.

Cartea în discuţie conţine, în primul rând: *Geneza Luceafărului* (*Scurt istoric*, *Relaţiile dintre basmul versificat şi poem*, *Versiuni manuscrise autonome*); apoi sunt urmărite *Variantele Luceafărului şi valoarea filosofico-poetică a formei genuine*. Toate aceste variante relevă opţiunea teoretică a lucrării privind *Conceptul poetic de text integral* conform căruia poemul eminescian îşi multiplică valenţele atunci când este văzut în integralitatea tuturor versiunilor sale (manuscrise). În felul acesta se poate reconstitui naşterea punctelor de sensibilitate primordial-ingenuă, zonele de travaliu intens (deci obsesiile) şi opţiunile semnificative prin finalitatea lor. Faptele sunt desfăcute cu acurateţe şi reasamblate curajos – este vorba de un curaj al răbdării analitice şi de unul al forţei de

reînchegare. Autoarea acestor capitole (Rodica Marian) şi-a dovedit deja virtuozităţile într-o altă carte de referinţă (*Lumile LUCEAFĂRULUI*, Cluj, Editura „Clusium", 1999) care formează, împreună cu actualul dicţionar, o subtilă şi minuţioasă prezentare genetică a poemului.

Dicţionarul propriu-zis este introdus printr-un aparat critic temeinic (*Concepţia dicţionarului, Principii de redactare*) realizat de Felicia Şerban şi îşi desfăşoară angrenajul preluând câte ceva din modelul predecesorului *Dicţionar al limbii poetice a lui Eminescu*. Opţiunea este limpede îndreptată spre o lexicografizare semasiologică de tip clasic (pentru lexicografia românească). Lexiconul arată ca un dicţionar general explicativ. Diferenţele se dovedesc a fi însă de substanţă. Ne găsim în faţa unei lucrări care prezintă limbajul poetic eminescian într-o formă „crudă", „ingenuă", implicând sub fiecare cuvânt *toate* utilizările, transformările, deplasările primordiale de sens. Se focalizează cel mai subtil şi dificil moment al creaţiei poetice: desprinderea sensibilă de lingvistic a entităţii poetice. Versiunile şi variantele reproduse în anexa de la finele volumului refac versul poetic spart în definiţii şi seme. Această posibilitate recuperatorie este un fapt esenţial care conferă analizei obiectivitate. Recunoaştem aici abilităţile eterne ale lexicografului, deprinderi care se capătă practicând una dintre cele mai dificile meserii filologice a tuturor timpurilor: lexicografia. Aceste abilităţi se formează greu, dar cele două autoare, lexicografe de profesie, au trecut prin proba de foc a *Dicţionarului limbii române*, ediţia redactată, de peste o sută de ani, sub egida Academiei Române. Deschiderea ambelor autoare spre limbajul poetic, spre stilistică şi poetică (sunt, atât Rodica Marian, cât şi Felicia Şerban, redutabile analiste ale acestor aspecte), ţine treaz spiritul filologului şi sensibilităţile sale estetice. Cele mai multe definiţii şi paranteze sunt edificatoare, reuşind să surprindă nuclee de „concentrat" poetic care ne sunt propuse cu subtilitatea şi grija întru cuvânt a lexicografului. Un articol ca ADÂNC, de exemplu, surprinde structurile poetice prin definiţii scurte, dominant sinonimice, extrem de concludente – după părerea noastră; seria sinonimică găseşte tonul neutru şi revelator în acelaşi timp – ton deosebit de greu de aflat la acest nivel exegetic. Verbul A CĂDEA cuprinde în redactarea lui o reţea de paranteze care reuşesc să fixeze repere ale cosmologici eminesciene („Contextul evocă geneza galaxiilor" sau „contextul se referă la dispariţia aştrilor în ciclul continuu al sfârşitului şi al regenerării"), iar citatele se inserează edificator, alcătuind, cu intarsiile parantezelor, un cadru de referinţă punctuală. Prin intermediul adjectivului MIC, -Ă se disociază trei coordonate ale noţiunii poetice corespunzând unei triple dimensionări: spaţiale, temporale şi etice. Definiţia sintagmei *Micul eu* focalizează explicativ proiecţia nimicniciei individualităţii pe canavaua infinită a veşniciei Universului: „= individualitatea umană (egocentrică), a cărei conştiinţă este redusă la limita unei vieţi şi care nu înţelege legea universală a veşnicei renaşteri".

Acest lexicon poate fi considerat ca inaugurând o nouă modalitate analitică.

Ne vom permite o serie de sugestii. Astfel, considerăm că ar fi fost mai bine să se evite în mai mare măsură definiţiile unor termeni cu funcţie poetică maximă pentru a se ocoli inerenta banalitate a „explicaţiilor" lexicografice; soluţia parantezelor – prezentă în multe cazuri ca excelentă rezolvare – ar fi putut fi extinsă (cf. CLIPĂ, FOC, VAL). Uneori definiţia este mai puţin susţinută de un sinonim „prea" popular sau rar, ori poetic la rândul lui (la alt nivel intensiv). De exemplu: AŞTEPTA „A adăsta" (*Lângă fereastră, unde-n colţ/ Luceafărul aşteaptă*); CER „firmament" (*Iar ceru-ncepe-a se roti/ În locul unde piere*), CĂRARE „Fig. Traseu" (*Pe mişcătoarele cărări/ Corăbii negre duce*). Apar cazuri când sistemul de corelaţii este inadvertent. Ex. BRAŢ „Mână" (*În negru giulgiu se înfăşor/ Marmoreele braţă*), MÂNĂ „Extremitatea inferioară a braţului". Unele paranteze s-ar fi cerut poate explicate, în ideea accentuării gradualităţii de intensitate pe care dicţionarul o evidenţiază: „(Metaforic)" „(În construcţia poetică)" (cf. ORB, AVEA, LINIŞTE etc.). În felul acesta s-ar fi înţeles pe deplin de ce ODOR sau GIUVAER („fiinţă iubită") – substantive – sunt considerate figurate, iar ORB – adjectiv – este notat ca metaforic. Referindu-ne la ultimul articol (ORB) credem că definirea adjectivului, în cadrul sintagmei *uitare oarbă*, prin „Complet, desăvârşit, total" nu este o alegere fericită. Versul eminescian nu îmbracă sintagma cu un sens poetic ce trimite spre ideea de finalitate, completitudine, desăvârşire. Sinonimele care definesc grupul sintagmatic al celor două cuvinte ar fi aproximativ: „nonraţional, suprauman", pentru că imaginea care ne este sugerată este receptarea vidului cosmologic al Dumnezeirii din perspectiva Luceafărului atins de aspiraţii umanizante: *Căci unde-ajunge nu-i hotar,/ Nici ochi spre a cunoaşte,/ Şi vremea-ncearcă în zadar/ Din goluri a se naşte./ Nu e nimic şi*

totuşi e/ O sete care-l soarbe/ E un adânc asemene/ ***Uitării celei oarbe.*** Intuirea poetică a *nimicului* care, deşi *nu e* – este totuşi, trimite spre supraraţionalul intrat în relaţie cu „întregul", cu desăvârşirea Creatorului. Nu interesează dacă uitarea este totală, desăvârşită, completă, incompletă sau parţială. Însă a transforma în definiţie sau în comentariu lexicografic tehnic şi sec o atare structură poetică echivalează cu un infern exegetic: o întreprindere ca cea de faţă are nevoie nu atât de sugestii analitice, cât de rezolvări concret-tehnice. Urmărind corelativ articolul UITARE, acum aceeaşi sintagmă (*uitare oarbă*) este proiectată din perspectiva substantivului. Această dublă interpretare reprezintă un fapt de subtilitate exegetică: după cum accentul analitic apasă pe unul sau pe altul dintre termenii sintagmei, sensul poetic se modifică.

Lucrare de excepţie, lexiconul realizat interesează pe acei cititori (specialişti) iubitori ai poemului eminescian şi sensibili la valenţele artistice ale limbii. Acest dicţionar îşi propune şi reuşeşte o taxinomizare lexicografică neaşteptat de lină în cadrul agitat şi aspru, dur şi subtil al laboratorului de creaţie eminesciană.

Cristina Florescu
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2

„Études balkaniques", Sofia, XXXVI, nr. 4/2000.

Publicaţia se impune atât prin diversitatea temelor abordate, cât şi prin erudiţia colaboratorilor. Astfel, în numărul 4 din anul 2000, rezultatele unor minuţioase cercetări de istoriografie stau alături de importante studii de istorie şi teorie literară, dezvăluind complexitatea preocupărilor şi perspective inedite de abordare: *Mustafa Kemal Atatürk and Bulgarian – Turkish Relations (1923–1938)* (de Dj. Hakov), *Atatürk and Modernisation* (de Y. Sarinay), *L'organisation et le fonctionnement du premier Parlement albanais (1920)* (de K. Naska), *Birth of the Conflict: the Young Turk Regime and the National Movements in European Turkey 1908–1910* (de Z. Părvanova), *Les Bulgares et l'idéologie d'intégration nationale croate (1878–1914)* (de R. Bozilova), *Le choix du gouverneur-général de l'île de Crète après le conflit gréco-turc de 1897* (de B. Samardziev), *Die Intellektuelleneliten Rumäniens am Ende des 20. Jarhunderts* (de A. Sterbling), *Between the Contradictions of Reality and the Fascination of Dreams* (de L. Kirova), *Metaphysical Nature of the Ego in Mediterranean Slavic Poetry* (de A. Balceva), *Une hypothèse concernant l'origine du voïevode valaque Jean Basarab (env. 1324–1352)* (de L. Krăstev), *Sépultures et cénotaphe à ensevelissement de chevaux de la période du Premier royaume bulgare* (de N. Hrissimov), *La double toponymie de quelques cités pontiques* (de M. Crişan), *Unknown Inscription on a Justin I and Justinian I Coin* (de C. Dimitrova-Choudilova). Un exemplu ce confirmă înaltul profesionalism al celor care semnează articolele din „Études balkaniques" este studiul *Between the Contradictions of Reality and the Fascination of Dreams (On some essential features in the typology of Balkan writers)* de Lilia Kirova (Institutul de Studii Balcanice). Autoarea prezintă o viziune de ansamblu asupra activităţii scriitorilor din Balcani, stabilind atât particularităţile ce fac distincţie între scriitorii din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea şi cei din secolul al XX-lea, cât şi tipologia literaturii create în această zonă geografică faţă de cea din vestul Europei. Concluzia acestui studiu este definitorie pentru structura culturală şi psihologică specifică activităţii intelectuale, în general, şi celei literare, în special, din Balcani: „Astfel de reflecţii confirmă prezenţa lumilor diferite, a unui mediu cultural variat şi polifon provenind din straturi străvechi de civilizaţie, precum şi a unificării spiritului intelectual analitic al vestului cu perspectiva interioară mistică a estului" (*op. cit.*, p. 98).

Ofelia Ichim
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2

„Études et documents balkaniques et méditerranéens", Paris, nr. 23/2001.

Unul dintre cele mai interesante studii din acest număr al revistei este *From Folklore and Ethnography to Ethnology a Difficult Path in the Balkan Countries* de Eleftherios Alexakis, care propune o analiză a pătrunderii antropologiei etnologico-sociale în ţările din Balcani. Astfel, se atrage atenţia că în ţări în care se foloseşte termenul „etnografie", precum în Bulgaria sau Albania, ori termenul „etnologie", ca în Iugoslavia, sensul acestora este perceput diferit faţă de ţările din vestul Europei. În ţările balcanice slavofone, disciplina desemnată de aceşti termeni este mai mult descriptivă. Într-o mare măsură este asociată cu istoria cvasimarxistă şi într-o mai mică măsură cu ştiinţele sociale; alcătuieşte o specialitate în institutele de istorie. Şi în Grecia, deşi din alte motive, folclorul se predă de obicei în departamentele de istorie din universităţile mai noi. Încercând o definiţie, autorul menţionează că în ştiinţele sociale folclorul este considerat ca o disciplină interesată de evenimentele culturale, precum şi de evenimentele izolate, etnografia este disciplina interesată de regiunile şi de grupurile culturale, iar etnologia îşi găseşte esenţa în sistemele socioculturale. Pornind de la aceste definiţii, precum şi de la câteva reviste de specialitate reprezentative din diferite ţări din zona menţionată, cercetătorul urmăreşte în ce măsură cele trei tendinţe au fost adoptate. „Revista de etnografie şi folclor" din România este considerată complet diferită prin varietatea subiectelor şi prin nivelul de abordare (bibliografie actualizată, circulaţia ideilor antropologiştilor clasici din vest, precum şi a conceptelor moderne). În unele referinţe, studiile de folclor sunt echivalate cu etnografia (Petru Caraman). Astfel, în România – care nu face parte, propriu-zis, dintre ţările balcanice –, termenii „antropologie socială" şi „antroplogie culturală" au fost preluaţi, în mod uzual, cu mult mai mult timp în urmă decât în ţările balcanice. Celelalte reviste citate (din Bulgaria, Albania, Serbia, Cehia, Slovacia) oferă o cu totul altă imagine. Studiile sunt, în cea mai mare parte, doar descriptive şi abordează o interpretare cvasimarxistă (cu frecvente referiri la Marx, Engels, Lenin şi la reprezentanţi ai conducerii politice oficiale). Sunt incluse numeroase articole referitoare la etnogeneza popoarelor din această zonă – ceea ce a constituit esenţa conceptului de „etnologie" pentru specialiştii din respectiva arie geografică. În ţările slavofone, etnograful rus Bromley exercită o influenţă deosebită. Prin contrast, referirile la autorii clasici de etnologie şi antropologie socială sunt sporadice ori cu totul inexistente.

Alte articole remarcabile sunt *Les Valaques de Bulgarie; ethnicité et nation* (de Ekaterina Anastassova), *Le système successoral coutumier dans la société rurale bulgare* (de Kamen Dontchev), *Cultural Change and Social Meanings to the Romanian Peasants from Lapuş* (de Ştefan Dorondel), *The Role Of Young People in Cultural Change in Villages Communities* (de Zoja Karanovic, Vesna Katic), *De l'organicité à la decomposition démographique; une analyse du milieu villageois de la Transylvanie du Nord-Ouest* (de Gheorghe Siseştean), *La terminologie albanaise du mariage: contribution* (de Cătălina Vătăşescu).

Ofelia Ichim

STELIAN DUMISTRĂCEL, *Până-n pânzele albe. Expresii româneşti. Biografii-motivaţii*, ediţia a II-a, revăzută şi augmentată, Iaşi, Institutul European, 2001, 534 p.

Titlul cărţii reprezintă, de fapt, formularea metaforică a poziţiei autorului faţă de obiectul cercetării sale, definită pe coperta a IV-a: „Pornind de la *pânza albă-linţoliu*, expresia *a urmări până-n pânzele albe* a căpătat, în imaginea profană, valoarea de etalon al stăruinţei de a duce lucrurile până la capăt". Ideea unui titlu sugestiv pentru dicţionarul de expresii i-a fost inspirată profesorului Stelian Dumistrăcel – după propria-i mărturisire – de două modele: *Das geht auf keine Kuhhaut* „asta nu încape nici pe o piele de vacă" a lui Kurt Krüger-Lorenzen şi *La puce à l'oreille* „puricele în ureche" de Claude Duneton – expresie-simbol a „frământării şi înfrigurării autorului" în căutarea unor sensuri absconse ale idiotismelor.

Dacă avem în vedere că prima lucrare despre „cuvinte, metafore, expresii", *Lexic românesc*, i-a apărut în anul 1980 (la Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică), putem data interesul autorului pentru

„originea şi vârsta cuvintelor" în anii '70. În mod vădit, însă, această pasiune de a vedea în cuvinte şi altceva decât simple instrumente de comunicare, de a descoase cuvintele, de a le întoarce pe toate feţele, de a scruta ce se află „dincolo" de ele, de a demonta expresiile şi a le reconstitui „biografiile" este o a doua natură a lui Stelian Dumistrăcel, altfel spus, o vocaţie. Aventura palpitantă şi fascinantă în lumea cuvintelor l-a purtat prin hăţişurile tuturor disciplinelor despre om, societate, limbi, culturi, captivându-l şi pe cititorul, mai mult sau mai puţin iniţiat, atras de astfel de explorări.

Încă din anul 1980, autorul propunea „o analiză privind crearea, evoluţia, tipologia şi capacitatea de plasticizare a *expresiilor idiomatice* [subl. a.], cele mai elocvente contexte lingvistice pentru înfăţişarea cuvintelor ca produse şlefuite de gândire, la lumina şi, cel mai des, la căldura sensibilităţii" (*Lexic...*, coperta a IV-a). Comunicând mereu concluziile cercetărilor sale, în emisiuni radiofonice sau TV (unele realizate personal), în presa culturală, în prelegeri universitare, în reviste de specialitate, la sesiuni ştiinţifice naţionale şi internaţionale, autorul a fost în permanent dialog cu cei interesaţi, receptând sugestii, idei, ale căror autori sunt citaţi cu meticuloasă deontologie profesională, chiar când este vorba de uzuale discuţii cu studenţii. Treptat, s-a finalizat, după 17 ani, acest volum, într-o frumoasă ţinută grafică, având pe coperta întâi o reproducere a tabloului „Spălătorcasa" de Ştefan Luchian, imagine care „acoperă" o provocare ironică la adresa „resemantizării frizând absurdul" (p. 19).

Densă şi concisă, *Prefaţa* la prima ediţie cuprinde „precizări de optică şi intenţionalitate", pornind de la accepţia termenului *expresie* şi de la sensul determinantului *românesc* „care este întâlnit în vorbirea şi scrierea românească" – pentru a nu se confunda cu acela, mai restrâns, de „specific limbii române". Un succint istoric al cercetărilor similare anterioare ni-i indică printre precursori pe B. P. Hasdeu (perspectivă enciclopedică), pe Iuliu Zanne (cu cele zece volume de proverbe tratate istoric şi comparativ), pe Lazăr Şăineanu, Vasile Bogrea, Al. Graur (cu analize semasiologice şi etimologice), pe Iorgu Iordan (din punct de vedere stilistic), pe Sextil Puşcariu (ca istoric şi filozof al limbii), pe Gh. Ghibănescu, I. C. Chiţimia şi H. H. Stahl (cu argumente din istorie, folclor şi etnografie). În fine, contribuţiile anterioare ale autorului de socio- şi etnolingvistică se regăsesc în bibliografiile articolelor din dicţionarul recent publicat.

Selecţia expresiilor s-a făcut prin prisma „istoriei mentalităţilor autohtone", care a stat la baza unui curs universitar de *etnostilistică* (elaborat în anii 1996–1997). Sunt, astfel, discutate „efecte ale exprimării formelor mentale primare, legate de orientarea individului şi a colectivităţilor în spaţiu (pădurea, apele), în corelaţie cu timpul (calendarul popular, meteorologie empirică), de ocupaţii primordiale (vânătoare, pescuit, agricultură), raportate la tipare general umane şi regionale («europene»), prin considerarea fenomenelor poligenezei şi aculturaţiei. Pe coordonate ale antropologiei culturale se situează, apoi, referirile la magie şi credinţele religioase («păgânism» întârziat, pătrunderea unor practici «păgâne» în ritualurile creştine), la vechile obiceiuri familiale şi la dreptul cutumiar, la confruntarea cu alte etnii şi civilizaţii (cu manifestări de acceptare, dar şi de alteritate negativă)" (p. 8–9).

Original şi unic din punctul de vedere al concepţiei, acest dicţionar de etimologie frazeologică se interferează, parţial, cu lucrările interdisciplinare – citate în prefaţă – *Mic dicţionar folkloric (Spicuiri folklorice şi etnografice comparate)* al lui Tache Papahagi (apărut în 1979) şi *Dicţionar de imagini pierdute* de Gh. I. Tohăneanu (1995), pentru neologisme româneşti de provenienţă latino-romanică.

Pe lângă sursele de materiale şi exegeze – impresionant de numeroase – din bibliografia siglată, sunt citate contexte care provin din: comunicarea verbală, din mass-media, din texte populare (folclorice şi „etnotexte" publicate sau înregistrate personal), din literatura română veche, clasică, modernă şi contemporană. Incursiunile în beletristică îi prilejuiesc autorului, nu de puţine ori, judecăţi critice de valoare asupra operelor citate. De exemplu, în comentarea expresiei *oificarea caprelor* „enunţ expresiv ilustrând ideea devenirii, a metamorfozei", folosită de Nichita Stănescu, remarcă la acesta „sfidarea fără speranţe a «solidarităţii lexicale» (W. Porzig, E. Coşeriu), inerţiale, automatizate, rezultate ale «cercului» pe care, după Wilhelm Humboldt, limba îl trasează în jurul vorbitorilor şi din care puţini încearcă să iasă şi din care, de fapt, este greu de ieşit", dând şi alte probe de «erezie» ale unui încrâncenat act de *dezgrăire* (subl. a., p. 280). Astfel de interpretări subtile şi pertinente aflăm şi cu privire la operele altor scriitori, printre care Marin Preda şi Marin Sorescu.

Articolele – „biografii" ale imaginilor şi „motivaţii" ale evoluţiilor sensurilor – nu se limitează la soluţii preluate din dicţionare, ci se constituie în adevărate (micro-)monografii, mai ample atunci când expresiile au constituit obiect de studiu aprofundat, ca în cazul cuvintelor-titlu *neamţ, nemţesc* şi *nemţoaică* (v. *Germanul în ruralul românesc*, 1996, şi *Das Bild des Deutschen bei den Rumänen...*, 1999): *neamţ, neamţ cotofleanţ, a se face neamţ, a lua luleaua neamţului, a merge drept ca neamţul, a spune drept ca neamţul, cald nemţesc, denie nemţească, haine nemţeşti, june nemţesc, a ajunge nemţoaică.*

Departe de ideea curentă că „dicţionarele se fac din dicţionare", valabilă parţial pentru cele explicative, dar motivând lejer, uneori, frauda ştiinţifică, mai ales în cele de domenii, Stelian Dumistrăcel nu numai că dă dovadă de probitate profesională citând dicţionarele (chiar şi pe autorii unor sintagme), ci le preia în mod critic, completând, comentând sau amendând, când este cazul: ironic, câteodată, când o etimologie naivă a termenului *oxo* este preluată fără discernământ; neiertător, altădată, când în *Dicţionarul limbii române* (serie nouă) se face „o tratare lexicografică neîntemeiată" şi „o simplificare păgubitoare pentru istoria cuvântului" (*puşcărie*) sau când nu se fac nuanţările de sens cuvenite pentru verbul a *paşte* în expresiile *a paşte bobocii* şi *a paşte vântul (vânturile).*

Prefaţa *La a doua ediţie* marchează receptarea primei ediţii, întregeşte imaginea concepţiei şi evidenţiază noutăţile: şase expresii noi sub cuvintele-titlu din prima ediţie şi 54 de expresii în plus, referitoare la rituri funerare, la istoria relaţiilor comerciale, la contactele cu diferite popoare şi la alte teme „ilustrând aspecte autohtone ale mentalităţilor şi manifestărilor în planul vieţii social-culturale şi al spiritualităţii" (p. 17).

Din modul exigent în care a fost alcătuită cea de a doua ediţie, reiese, o dată în plus, că soluţia aleasă este cea a lucrului bine făcut, iar nu cea mai comodă, a unei „Addenda". Materialele noi (cam 30% din text) sunt inserate fiecare la locul potrivit, chiar dacă a fost nevoie de refacerea indicilor (de cuvinte, de expresii şi de enunţuri paremiologice) şi a bibliografiei.

Tratarea lexicografică a unui material atât de vast, cu multe corelări interne, a fost pentru autor o constrângere, dar a înlesnit – cum o recunoaşte – „înfăţişarea ordonată, sistematică (cu evitarea efectelor ispitei narative) şi convingătoare a soluţiei problemelor..." (p. 18).

A fost găsită, în această lucrare, formula cea mai potrivită pentru un demers ştiinţific destinat unui cerc mai larg de cititori decât cel al specialiştilor.

Dicţionarul este, de fapt, o carte erudită, de autor, care poate fi consultată cu folos, dar care trebuie citită integral, pentru că în ea se reconstituie imaginea globală a unei lumi, ca într-un „adevărat puzzle" (autorul citat al comparaţiei este Pierre Guiraud), reconstituire ce presupune nu numai cunoaştere, ci şi perspicacitate, intuiţie creatoare şi simţ al măsurii, care nu permite proiecţii neîntemeiate sau false. Lectura cărţii este incitantă, provocându-l pe cititor să facă asociaţii insolite de idei, să caute şi alte ipoteze, să prelungească raţionamentele cu elemente din propria-i experienţă culturală, să polemizeze imaginar cu autorul. Aşteptăm cât mai multe ediţii „augmentate" la care, cu siguranţă, lucrează autorul.

Lucia Cireş

GUSTAV ADOLF LEHMANN, *Ansätze zu einer Theorie des griechischen Bundesstaates bei Aristoteles und Polybios*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2001, 118 p.

Volumul *Excurs la o teorie a statului confederat grec la Aristotel şi Polybios* se distinge printr-un grup de şapte studii, după cum urmează: *Cuvânt înainte, Statul confederat în istoria antichităţii greceşti, Locuitorii Beoţiei şi schiţarea unui proiect de constituţie în* ***Hellenica Oxyrhynchia****, Statele confederate din timpul lui Aristotel, Polybios şi comunitatea (koinon) aheilor, Achaia şi Confederaţia secolelor III–II î. H., Colegiul legiuitorilor ahei şi lista reprezentanţilor acestora de la Epidauros.*

Autorul ţine să mulţumească în mod deosebit lui Rudolf Kassel (Köln), care a consultat cu entuziasm o primă formă a manuscrisului şi a completat-o cu indicaţii valoroase. Precizează că, în

continuare, a lucrat la adăugiri şi corectură, ajutat de fostul său asistent Bruno Bleckmann (Strasbourg) şi de asistenţii săi din Göttingen, Boris Dreyer şi Dorit Engster. Mai mulţumeşte, de asemenea, doamnei Ochsenreiter pentru colaborarea la alcătuirea catalogului final. Tot autorul menţionează că se înţelege de la sine că, în volum, s-au mai putut strecura greşeli şi neclămuriri, dată fiind dificultatea subiectului cercetat.

La baza apropierii între diverşi autori clasici antici au stat eseurile lui Montesquieu, editate sub titlul *Federalismul*, care au beneficiat de o amplă campanie de presă în statul New York (din octombrie 1787 până în mai 1788), pentru ratificarea constituţiei americane din 17.IX.1787. Elemente din istoria statelor confederate pot fi reperate încă din antichitatea greacă şi tot aici se regăsesc bazele edificării unui stat federativ şi consultativ.

Autorul identifică mărturii antice şi exemple de istorie constituţională greacă, ştiut fiind că Aristotel, ajutat de discipolii săi, a fost cel dintâi care a studiat şi expus constituţiile a 158 de state greceşti (păstrată fiind numai scrierea sa asupra constituţiei ateniene), cercetare care a stat la baza teoriilor expuse în *Politica*.

Lehmann mai citează, la un moment dat, manuscrisul de o deosebită importanţă al lui Ubbo Emmius, *Vetus Graecia*. Se insistă asupra termenilor referitori la realităţi politice din federaţia elenă precum: *gens*, *civitas*, *societas*, *res publica* şi, de asemenea, asupra situaţiei câtorva oraşe-state care erau subordonate autorităţii centrale.

Devin foarte utile, în acest sens, izvoarele istorice antice ale lui Polybios, Livius şi Plutarh şi, respectiv, opiniile lor despre principiul separării de oraşul-nucleu (metropola). Operele lui Polybios rămân principalul izvor antic pentru perioada 220–144 î. H.; el însuşi fiind o personalitate proeminentă a Ligii Aheene, cercetează cauzele creşterii şi descreşterii statelor antice şi introduce un element nou – aspectul politic –, lucrările sale exercitând o influenţă covârşitoare asupra lui Titus Livius, Diodor din Sicilia, Machiavelli şi Montesquieu, dintre care ultimii doi au valorificat chiar aceste preţioase idei pentru propria lor gândire politică.

Argumentarea cu exemple antice are un rol recunoscut ca importanţă, în momentul temporal de ratificare a constituţiei şi a instituţiei prezidenţiale.

Gustav Lehmann se referă în partea a doua a cărţii la statele componente ale ţării „mame" greceşti, în special la Etolia şi Ahaia, care au jucat un rol foate important în secolele III–II î. H., precum şi la oraşele-cetăţi (Atena şi Sparta) în aşa-numitul război al Cremonizilor (266–262 î. H.) şi eforturile lor de a se elibera de hegemonia macedoneană asupra Eladei, deoarece cucerirea acestor cetăţi de către aristocraţia militară gentilică macedoneană a însemnat un regres în toate privinţele. Cunoaştem faptul că Sparta era organizată ca monarhie militară revoluţionară.

Deja în 224 î. H. se produce unirea aheilor cu alte state greceşti: Akarnon, Beoţia, Epir, a căror autonomie statală a fost respectată. Astfel, garantau drepturi egale în faţa instanţelor federale, fără a se mai permite un regres în ceea ce priveşte legislaţia.

Mai târziu de secolul I î. H. şi în continuare, cu consecinţe pe termen lung, nu există (nici în *Geografia* lui Strabon) altă formă legislativă decât cea a obştii sau a comunităţii (Koinon) aheilor (încă din secolele III–II î. H. se vorbea de Federaţia Licienilor).

În concluzie, aflăm că, din timpurile arhaice ale secolelor VII–VI î. H. până în elenismul târziu, putem vorbi de state-naţiuni greceşti: nu numai o grupă mărginaşă, ci şi o bună parte componentă a lumii statale elenistice şi-a avut propria evoluţie istorică.

Ca reacţie împotriva unor războaie pustiitoare a fost, după cum am amintit, lupta împotriva hegemoniei macedo-antigonidice, iar pe ruinele fostului imperiu al lui Alexandru Macedon apar marile state elenistice, regatul Seleucizilor, regatul macedonean al Antigonizilor, în care se vor dezvolta elemente de filosofie socială, care sunt analizate în lucrarea de faţă.

Nicoleta Borcea şi Amalia Voicu
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2

ULRICH SCHINDEL, *Die Rezeption der hellenistischen Theorie der rhetorischen Figuren bei den Römern*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2001, 208 p.

Capitolele din prezentul volum, *Receptarea teoriei elenistice a figurilor retorice la romani*, se referă la cercetări asupra poemului *Carmen de figuris* şi asupra lui *Anecdoton Ecksteinii*, fiecare din cele două părţi incluzând *Exemple, proveniență şi prelucrare*, *Alegerea şi instituirea tropilor*, *Termeni latineşti referitori la tropi şi vocabularul specific*, *Situaţia şi evoluţia tropilor*.

Autorul relevă că cercetările efectuate asupra poemului *Carmen de figuris* cu privire la denumirile tropilor şi selecţia lor, precum şi exemplele au fost astfel puse în lumină încât a fost posibilă stabilirea unei liste de tropi, iar varianta oferită, mai bogată, aduce mult mai mult decât permiteau tratatele mai vechi, cunoscute.

În lucrare, autorul arată că a devenit evident faptul că această culegere de referinţă nu a apărut în secolele IV–V d. H., în manualele greceşti, cum se credea, ci în nişte tratate latineşti privitoare la tropi, care au fost folosite încă din timpul epocii împăratului August. Acestea din urmă s-au transmis prin intermediul manualului latin al lui Rutilius Lupus dar, dintru început, probabil, într-o ediţie incompletă, ca aceea de care beneficiem astăzi – sau printr-un alt tratat latin ulterior, care reproduce, incluzându-l, *Carmen de figuris* în varianta grecească, anexându-i exemple clarificatoare şi determinând o creştere a dimensiunilor sale iniţiale, aşa cum s-a întâmplat în elenismul târziu.

Autorul ne spune că mai există o variantă provenită din manualele de poetică latine, printre ai căror autori se numără Quintilian, şi care au ca trăsătură esenţială denumirile tropilor.

S-au luat în considerare atât variantele greceşti, cât şi cele latine, având o altă viziune despre opera menţionată, aşa cum au stabilit Gorgias şi Caecilius.

În contextul următoarelor cercetări, de data aceasta asupra lui *Anecdoton Ecksteinii*, stă faptul că această operă constituie un conglomerat format din diferite elemente. Partea a doua este chiar un extras din Quintilian – identică cu *Poetica* apărută în a doua carte de etimologie a lui Isidor din Sevilla.

Importantă pentru istoria *Poeticii* este deci atât partea a doua, cât şi partea întâi, care include o bogată serie de figuri de stil, pentru care, în cuprinsul tratatului, vor exista încercări de unificare sub acelaşi gen.

Opera *Anecdoton Ecksteinii* corespunde secolelor VIII–IX d. H. şi stă la baza manuscriselor celor două părţi. Autorul menţionează că a scos o ediţie a întregii opere în 1987. Importanţa AE I pentru tradiţia poeticii antice era atunci numai schiţată foarte sumar. În carte, autorul de acum doreşte să o detalieze. AE I începe într-un stil mai lejer, cu figura *energia* situată în introducere; urmează *paraprosdocimia*, care se află în AE II, imediat lângă tropul numit *tautologia*. Această serie numără 46 de tropi, dovedind singularitatea sa. Figurile relevante sunt detaliate în cuprinsul textului AE I, aşa încât se poate repera cu uşurinţă calitatea unui astfel de izvor. Tropii provin din limba greacă, din care a fost realizată şi o traducere în limba latină. Ei sunt cunoscuţi în greceşte ca *schemata*. După modelul vechilor tratate de poetică latine, s-au stabilit numele tropilor greceşti, dar după model latinesc, dându-se astfel denumirea latină. Ilustrările sunt altele decât la Rutilius, care a tradus exemplele literare greceşti în latineşte; acestea au fost extrase din literatura latină – în speţă din *Discursurile* lui Cicero, un mic fragment din *Eneida* lui Vergiliu, din *Comediile* lui Terentius (lipsesc exemple din Sallustius).

Aşezarea aleatorie a figurilor nu este clară prin sine însăşi, ea este uneori alfabetică sau după modelul *quadripartita ratio*. Cuprinzătoarele serii asociative permit să se recunoască aici trei tipuri de figuri corective, două tipuri de figuri de interogaţie, două tipuri de figuri de repetiţie. Totuşi, nu există o structură unitară. Aceasta ar putea să rezulte din fragmentul *character* din AE I. Subminarea figurilor una de către cealaltă ar putea fi luată în considerare pentru rezolvarea problemei asupra plasării AE I în tradiţia figurilor de stil greco-romane; totodată, trebuie să se urmeze un fir călăuzitor al unei comparaţii detaliate cu alte vechi tratate de figuri de stil, atât greceşti, cât şi latine. Pentru aceasta, autorul lasă să se înţelcagă că trebuie să fie făcut un sondaj asupra următoarelor puncte esenţiale: cercetarea asupra poziţiei figurilor de stil în text; stabilirea terminaţiilor figurilor de stil latine; delimitarea vocabularului specific; analiza definiţiei figurilor; cercetarea dezvoltării ulterioare a figurilor de stil. De remarcat este, în această lucrare, şi folosirea unui material foarte diversificat.

Nicoleta Borcea şi Amalia Voicu